CİLD : 1 ★ SAYI : 6 25 KASIM 1955

Tarih Dünyası

FATİH BİLGE
KÜTÜPHANESİ

Tarih vesikalarımız ve ihmallerimiz

Yazan : Niyazi Ahmed BANOĞLU

Bilmem, Yeni Tarih Dünyası okuyucuları genç ve kıymetli tarihçimiz M. Çağatay Uluçay'ın «Haremden Mektuplar» ını dikkatle okuyorlar mı? Neşredilen mektupları biraz ağdalı, anlaşılması güç olduğu için okurken sıkılanlar olabilir. Fakat sevgili okuyucularım, bu mektupları okurken şunları düşününüz: Bu mektuplardan, bugüne kadar hiç kimsenin haberi yoktur. Yani bu mektuplara el sürülmemiş, kimin nesi olduğu araştırılmamıştır. Bu mektupların, Osmanlı tarihinin karanlık kalmış noktalarını aydınlatacak eşsiz vesikalar olduğunu göz önünde tutarak okuyunuz ve düşününüz ki, bu mektuplar, zaman zaman, Osmanlı tarihinde «Harem» dediğimiz saray medhiyesini yapmak arzusunda değilim. kümdara mensup veya yakın kadınların bağır larından kopan birer hıçkırık, zaman zaman da onların birer neşe ve saadet sayhalarıdır.

«Haremlden Mektuplar», katiyetle söyliyelim ki, bir çok sayfaları zifiri karanlık halinde bulunan Osmanlı tarihini aydınlatan birer ışıktır. Yakın tarihe gelince, bu bektupların pek çok enteresanlarını bulacaksınız.

Ben, bu yazımda, «Haremden Mektuplar» ının medhiyesini yapmak arzusunda değilim. Değerli arkadaşım Çağatay, tarihimize eşsiz bir kaynak daha ihda ededursun. Benim asıl üzerinde durmak istediğim, Türk arşivlerinin, dünyanın belki en iptidaî memleketlerinde rastlanamıyacak bir ihmalle, ele alınmamış olmasıdır. Bir Macar umumî tarihi gördüm. Bu umumî Macar tarihi, on muazzam ciltlir. Macar tarihçisi, tasnif edilmiş Macar arşivinden neler almamış. İçim sızladı, gözlerim yaşardı, tüylerim ürperdi. Biz, kendi arşivimizin tasnifini ve ilim âlemine arzetmeyi düşünmezken, bizim tarihimize ait en kıymetli ve bizde mevcut olmayan vesikaları da ihtiva eden ecnebi arşivlerine baş vurmayı, onlardan istifadeyi de hiç düşünmemişiz.

Peki, bu kayıtsızlık ne olacak?

Ne vakit tam ve mükemmel bir Osmanlı devri tarihini yazacağız?

Vaktiyle salâhiyetli kimseler, hesabını yapmışlardı ve bir vesile ile yazmıştım, tekrar ediyorum. Başbakanlıktaki arşivleri bugünkü kadro, yüz senede tasnif edemez.

Diyeceksiniz ki, tasnif yapılmış, bitirilmiş ne olacak? Evet, bu da ayrı ve arşivlerin tasnif edilmemiş olması kadar, yürekler sızlatıcı bir dâvadır.

Biz, hayatımızı bu vatana kıymet ifade eden eser kazandırmaya vermiş bir vatandaş olarak kurtuluşu bir noktada buluyoruz: Devlet eli, ilmî ve tarihî neşriyatı himaye edecek, bu gibi neşriyata kolaylıklar gösterecek, yayma imkânları sağlıyacaktır. Aksi takdirde, zaman geçtikçe telâfi edilemiyecek kıymetler kaybedeceğiz.

Bugün öyle kıymetli elemanlar tanıyoruz ki, ellerinde hazırlanmış emsalsiz ve her biri mühim boşlukları dolduracak eserler vardır. Fakat bu eserler, matbaa devri başlamadığı zamanlarda olduğu gibi, «Tek yazma eser» olarak kalmağa mahkûmdur.

Yine bu memleketin yetiştirdiği öyle bilginler tanıyoruz ki, bugün onlardan sadece eser istemek, eser yazdırmak suretiyle istifade edilebilir. Fakat semtlerine uğrayan yoktur. Bu millet, bu kıymetleri bir daha güç bulacaktır.

Niyazi Ahmed BANOĞLU

Kapak resmimiz :

ASURBANİPAL VE FİNİKELİLER

Komşulariyle iyi geçinmenin yollarına baş vuran Fenikeliler, senelik ödedikleri fidyelerle sulhu korurlardı. Bu sayede 150 senelik bir sulh devresi geçirmişlerdir. Fakat nihayet M. Önce. 876 senesinde, Asurbanipal, emrindeki büyük bir orduyla sahili takiben güneye doğru ilerlemeye başlamıştı. Resimde, Fenikelilerin hükümdara yeni hediyeler takdim ettiklerini görüyoruz.

Yeni Tarih Dünyası

Yıl : 1, Cayı : 6

Fiyatı 50 Kuruştur.

On beş günde bir çıkar.

Sahibi: A. Banoğlu ★ Yazı İşleri Müdürü : N. A. Banoğlu ★ İdarehane : Nuruosmaniye cad. No. 57 Kat 1 ★ Telefon : 21649 ★ Abone şartları : Seneliği 12, Altı aylığı 6 liradır ★ Yabancı memleketlere iki mislidir ★ Dizgi ve baskı : ERCAN Matbaası, Kapak klişe : Nur Klişe atölyesi.

Sultan Aziz'in Beylerbeyi camiine Cuma selâmlığı. — Preziosi —

İstanbula gelen ressamlar:

Ressam Preziosi biz ve civarımız

Yazan :
Prof. Dr. A. Süheyl ÜNVER

O

Tarih bugünkü gibi yaşanarak geçmiş. Onun beğendiğimiz ve beğenmediğimiz tarafları var. Tıpkı bugünkü gibi. Bazı insanlar maziyi beğenmez. Evolüsyon da belki bunu icabettirir, amma çoğumuz da maziye mütehassirâne ömrümüzü geçirmeğe çalışırız. Düşünmeyiz ki mazide sağ olsaydık bugün hayatta olamazdık. Mamafih, mazi sevimlidir ve ondan hız alıp ilerlemek en makul yol dur.

Mazîyi çoğumuza sevdiren o devirler hakkında yazılanlar ve yapılanlardır. Meselâ Süleymaniyeyi görenler o devrin ihtişamını zamanında yaşamak ister. Fakat düşünürsek o devrin bugünkünden farkı yoktur. Yazılanları okumak ta iyi taraflarından bizi mutlaka cezbeder. Hele resmi yapılanlar bize bilhassa o hayatın gözlerimizle hiç olmazsa eşiğine yaklaştırır ki, geçen asırda aramızda yaşamış, bizi bizden daha iyi görmüş bir ressam Preziosi zamanını bugüne kadar yaşatmağa muvaffak olan bahtiyarlardan biridir.

Sultan Abdülmecid zamanında, İkinci Sultan Mahmud'un bir kısmı şekilde kalmış inkilâplarının Garplıları üzerimize çeken devamlarından birisi olan tanzimat ilânından sonra dikkat nazarları bize çevrilmiştir. O devrin inkilâplarını gösteren resimler nadir değildir. Bunların bir kısmı basılmamıştır. Meselâ Mısır'da (Dar-ül-Kütüb-ül-Mısriyye) de gördüklerimiz bu meyandadır. Bir kısmı da basılmıştır ki bu arada Brindizi ve Preziosi'ninkiler başta gelir.

Burada her şeyden önce bu son iki ressam arasında kısa bir mukayese yapmak lâzımdır. Brindizi zamanının resmine vakıf lâkin teferruatlı ve ince çalışan bir sanatkârıdır. Preziosi ise ona nispetle daha fazla artisttir. Yani mükemmel bir ressam, ruhumuzu cidden benimsemiş bir sanatkârdır. Üsküdarlı ressam rahmetli Ali Rıza ve Dr. Rıfat Osman beyler bu fikirdedirler. Memleketimizde bu zatın resimlerini toplayanlar arasında başda gelmektedirler. Bilhasa ressam Ali Rıza bey onun sanatını pek üstün tutar.

Araba.. — Preziosi —

Ressam Preziosi hayatı hakkında bildiklerimiz çok azdır. Rivayetler kendisinin İstanbulda pek çok seneler oturduğu etrafındadır. Bunu kabul etmek zarureti vardır. Zira gördükleri ve tarihleri bize bunu bildiriyor.

Şöyle bir rivayet daha vardır:

Bunlar iki İtalyan kardeştir. Ailesi hakkında bir şey bilmiyoruz. Birisi İtalyan sefaretinde başkâtiptir. İstanbulu kendi zannınca garibelerle dolu bulan bu zât «Senin için mevzu' çok» diye ressam kardeşini çağırtmıştır. Nitekim kendisi o zaman Mısır'dadır. Bunun üzerine Preziosi oradan İstanbula gelir. Burada resimlerindeki tarihlerden öğrendiğimize göre en aşağı 22 sene oturmuştur ki bu hemen bütün sanat hayatını doldurur. Zamanına göre en eski resmi 1855 tarihlidir. Seyyar yazıcıyı gösteriyor. Bu harikulâde tablonun renklisi de basılmıştır. Aslı Edinburg müzesindedir.

Dilenciler.
— Preziosi —

1860, 1863, 1867, 1868, 1869, 1875, 1876, 1877 yani 1860-1877 seneleri arasında İstanbulda 17 sene oturmuş oluyor. Ayrıca buna katılan daha önceki 5 sene İstanbul hayatının ruhunu anlayabilmek için kudretli, zekî ve görüşü kuvvetli bir ressam için kâfi sayılmalıdır. Bu arada Mısır, Tunus ve Roman yada dolaşmış ve bilhassa Mısır için pek çok sayıda resim yapmıştır. Tunus'a ait bir resmine henüz rastgelemedim. Filhakika resimlerin de rastgele yapılmış intibaı yoktur. Hepsi esaslı ve ciddî tetkiklere dayanmaktadır. Bizi çok iyi anlamış, sevmiş ve bunun zevkini resimlerin de ifade etmiştir. Vefatı tarihi 1882 olarak gösteriliyor. Aynı tarihde Royal Akademi'de bir manzarası teşhir olunmuştur.

Vefatı hakkında da maalesef yazılı mehazini bulamadığımızdan üzerinde pek duramadığımız bir diğer zayıf rivayet vardır. Buna göre Preziosi Küçük-Çekmecede avda ölmüş ve Feriköyü mezarlığına gömülmüştür.

Kezâ tahkiki mümkün olmıyacak rivayete göre damadı pek havai meşreb imiş, ne kadar resmi varsa Yüksekkaldırımda birer birer yok bahasına satmış ve onun koleksiyonu bu suretle dağılmıştır. Hattâ bundan 70 sene önce beherini iki kuruşa kadar verirlermiş. Bu rağbetsizliğin sebebi o zaman Müslüman Türk evlerine resmin girmemesi ve bu cihetle satılmamasıdır. Bir Rumun kızına iki defter dolusu sulu boya resimlerinden ibaret albümlerin verildiği ve bunlardan birisinin Eflak ve Buğdana ait olduğu söylenir. Diğeri İstanbul'un malûl dilencileri hakkındadır. Bu ikincisini kitapçı Nişanyan vasıtasiyle görebildim ve tetkik için günlerce bende kaldı. Sonra sahibine yüksek bir fiyata satılamadığından iade olundu. Şimdi nerede ve kimdedir malûm değil, bir rivayette Yunanistan'a gönderildiği de aynı

Dilenciler albümü kapağı. — Preziosi —

zattan duyulmuştur.

Acaba şu dünya yüzünde matbu' ve gayri matbu' Preziosi resimleri ne kadardır? Merak ettiğim bu kısım hakkında fazla malûmat elde edemedim. Vaktiyle Preziosi resimlerini alıp satan Max Fruhtermann'a göre ressamın yaptığı ve basılan resimleri 630'u bulurmuş. Bu ne suretle ve ne maksatla söylendi bilemiyoruz. Mübalâğa da olabilir. Buna bizzat çok merak ettiğim cihetle bizde ve hariçte mevcut olanların eğer bir albümde mevcut boyalı 42 gravür kendisine ait ise, 204 tanesini bizzat görmüş oluyor ve matbularından 60 kadarına da sahip bulunuyorum.

Mısır'a ait resimleri büyük kıtada İstanbul'a ait olanlar gibi Paris'te Lemercier matbasında müteaddit defalar mahdut sayıda basılmış ve cildli olarak satışa arzedilmiştir. Çok hususî bir usulde ve dikkatle ayarlı olan bunlar asılları kadar kıymetli ve pahalı satılmaktadır. Biraz fahiş bile olsa bazı antikacı dükkânlarında tek tek rastlanmaktadır.

Preziosi üçüncü albümü İstanbul hakkındadır. Bunlar büyük kıtadadır. Diğerleri albüm halinde görülmüş ise de bu ancak tek tek tablolar halindedir. Bu arada Yeni Cami' avlusu, Eminönü'nün denizden görünüşü, Kanlıca'dan Hisar'lar, Eyüp Sultan'da Gümüşsuyun'dan Haliç ve İstanbul (1). Beylerbeyi camiine Sultan Abdülaziz'in denizden selâmlığı, Bedesten içi (2) bize ait olan büyük kıtada resimler meyanındadır.

(1) Buradan şimdi ağacı ve taşları bile kalmıyan Tokmak - Tepe kabristanı ağaçlariyle görülmektedir.

(2) El yapması olarak aziz dostumuz Bay Esad Tuğay'dadır.

Preziosi Karacaahmed'de mezar taşcılarını çizmiştir. Hafif renkli büyük kit'a basılmış bir örneğini üstad Salâhaddin Refik Sırmalı'da gördüm. Büyük kıt'ada başlık ve oyma taşlar, köhne bir dükkân, mezarlığa giderken taşçıların çalışmaları görülüyor. Bir hamam önünde toplanma. Aslını göremedim. Fakat bana fotoğrafını gösterdiler.

(1867 Constantinople Par Preziosi) imzalı diğer büyük kıt'ada tablosunda Divanyolunda Sinan Paşa türbesi ve önündeki mezarlık görülüyor. Levha uzun ve büyük boydadır. Divanyolu toprak bir yol olarak görülüyor.

Büyük kıt'ada beyaz diğer renkli ve matbu' bir tabloda ayakta ve kadirî dervişi. Önünde meyva satan yeşil ve dardoğan sarıklı sakallı bir adam çömelmiş. Arkada feraceli bir kadın. Arka plânda da Kapalı-Çarşı'da kumaş

yor.

Bir panayır yeri de büyük kıt'ada çadırlar kurulmuş, üzerlerinde Osmanlı bayrakları ve her tipten insan var. 1875 tarihini taşıyor. Zeybeklerin de mevcudiyeti bunun İzmirde Yumurta Paskalyası Panayırı olduğunu gösteriyor. Romanya ve Bükreş'e ait olan üç tanesi de dikkate şayandır.

Biri büyük kıt'ada (Preziosi en Roumanie) imzasını taşıyor. Bunu Paris'de Sen kenarındaki yaymacılarda bulmuş ve 1935 de azasından bulunduğum Romanya Tıb Tarihi Cemiyeti Müzesine hediye etmiştim. Diğeri (Preziosi Bucarest 27 Juielelt 1868) imzalıdır. Bir Romen kahvehanesini gösteriyor. Büyük kıt'adadır ve Romenler köylü kıyafetleriyledir. Cumpu Lungu 1869) tarihli ve büyük ebaddadır. Bunda Bükreş'de bir ahşap köprü ve evler görülüyor.

Yine üstad Salâhaddin Refik'de bir Londra seyahatinde bulduğu 4 adet el yapması Preziosi resimleri de dikkate şayandır. İfadesine göre

Kari - koca iki dilenci.
— Preziosi —

dir.

Bir tanesi 41 × 70 eb'adında Çamlıca'da Sami Paşa konağı çamı etrafında. Uzaktan İstanbul görülüyor. Diğeri 1863 de yapılmış Eyüp Sultan mezarlığı. Mütebakiyesi de manzaralardır.

Bunları Paris'te Lemercier matbası müteaddit defalar basmış. Bir kısmı kartonlara yapışmış, diğer kısmı hususî kalın resim kâğıtlarına tab' edilmiş. 1927-1929 senelerinde Paris'te iken bu matbaanın yerini buldum. Binası duruyor, fakat eski matbaa ve bunun bastıklarından eser kalmamış. Orada bana rivayet edildiğine göre bunların taşlarını Amerikalılar satın almış Ben bunu varid görmüyorum. Bunlar mahdut 500 veya 1000 sayıda, kıymetlenmesi için güya kapları silinmiş. Hakikaten matbu' olmalarına rağmen Preziosi'nin Lemercier tabı'ları çok pahalı satılmaktadır. Bugün de İstanbulda ele geçirenler pahalıya vermek istiyorlar. Zira, mevcut nüshaları yeniden piyasava düşünceye kadar çok azalmıştır.

İstanbul'a ait 30 resimli albüm bizce iki defa basılmıştır. Zamanında Sultan Aziz tuğralı kalın bir kap içindedir. Bunların tek tek satıldığını göstermektedir. Zira herhangi bir albüm parçalanarak avrılmış bulunmaktadır. Ayrıca tablolar halinde basıldığını tahmin etmek zordur. Bu albüm pek maruftur ve Bayezid'da Belediye Kütüphanesinde bir cildli nüshası vardır.

Mevcut resimler bunlardır:

Attar dükkânı, Dilenciler, Arnavut simitci, Çingeneler, Türk kadınlarının gezintisi, Muhafaza alayından neferler, Yahudiler, İnekli kumaş pazarı, Türk arabası, Hırvat kapıcı, Şekerlemeci, Kavakçı, Su hamalı, Kuskus pilâvı satan, Rumlar, Bir fincan kahve, Sultan Bayezid camii avlusu, Araba, Boğaziçi, Me-

Mevleviler.
— Preziosi —

zarlık, Mevleviler, Harem ağası, Yazıcı, Arnavutlar, Kahve, Kâğıthane, Hamal, Ekmekci ve bir Kahvehane dahili.

Bu mühim albüm bir asır önce İstanbul'un muhtelif hususiyetlerini göstermektedir. Alelmüfredat sıralamıyoruz. Bunlardan iki tanesi İskit Yayınevi bir az ufakca lâkin aslı gibi nefis olarak Millî Eğitim matbaasında tablo halinde bastırmıştır.

Reşad Ekrem Koç'u da İstanbul Ansiplopedisine bir kaç tanesini renkli olarak bastırıp koymustur. Bunlarla kısmen İstanbul Albümündeki resimler tanınmış bulunmaktadır. Bir kaçı da meselâ bir kahvehane içi ve mevlevîler birer vesile ile renksiz olarak makalelere konmustur. Bu İstanbul Albümü başlangıcında Victor Champier Pittoresk cepheleri tavsifen edebî bir önsöz yazmıştır. Preziosi eserlerindeki kıymeti ve hakikî görüsün kuvvetini bilhassa tebarüz ettiriyor.

Preziosi'nin sulu boya ile el yapması, 81 tane resmini bir albüm içinde. (Les Gu-

(Devamı 252 nci sayfada)

Abdülmecit, bayram tebriklerini kabul ediyor. (Britanya Yıldızı mecmuasından 1861)

Yakın Tarih:

Abdülmecid'in âşık kızı

Bugüne kadar neşredilmemiş mektuplar

— 2 —

Yazan: Nahid Sırrı ÖRİK

Necip Paşa da Mediha Sultanı sevmekte, onun hasretile Pariste ıstırap çekmekte midir? Onun Paris eliliğimizdeki başka bir kâiple, pek çapkın ve zevkpeest Abdülhak Hâmitle pek ıkı fıkı dostluk etmiş olduunu düşününce bu suale kat'i bir (evet) demek güç. Kaldı ki, mevzuumuz ancak Mediha Sultanın aşkının hikâyesidir.

Kadın efendi büyüttüğü üvey kızının itirafnamesini, Arapça ve Farsça kelimelerine, yaşına hiç uymayan edasına rağmen, elbetteki pek müessir olan mektubunu okurken herhalde gözleri yaşarmış olacaktır.

Mediha Sultanla ayrıca konuştu, onun hem de konuş turup dinledi mi? Birlikte ağladılar mı, bilmiyorum. Belki edebe mugayir bulmuş, yüzgöz olmağı münasip görmeyerek kendisile bu mevzu üzerinde görüşmemiş tir. Fakat muhakkak ki pek müteessir olmuş, telâş ve en dişeye kapılmış ve eline kalemi alıp, bozuk bir yazı ile, Mediha Sultan gibi âlim olmadığı için, Farisî beytler karıştırmağa teşebbüs etmeden, tıpkı kendisi gibi evlât dünyaya getirmemiş olmakla beraber, fiilen valde sultanlık makamını işgal etmekte olan Perestû kadına yine aynen sunduğum mektubu yazmıştır.

(Malûm olduğu gibi hemen hemen İkinci Meşrutiyete kadar sağ kalan bu Perestû kadın, annesi Tirimüjgân kadını Sultan Hamid pek küçükken kaybettiği için padişahı büyütmüş ve ölünceye kadar valdesultan mevkiine düşen vazifeleri ifa etmiş ve hanedan mensuplarınca **valde sultan muamelesi görmüştür.)**

★

Mektubu alan Kadınefendi, sevdalı prensesi sorguya çekmiş ise, bu aşktan vazgeçerek şevketli biraderinin münasip göreceği başka bir paşazadeye varmanın hakkında daha hayırlı olacağını kendisine temin etmiş midir? Bunu yapmış olsa bile, Mediha Sultanı hiç teskin ve ikna edememiş, hattâ büsbütün coştumuş olacak ki, ziyadesiyle rikkate gelip telâş etmiş ve kendisi Mediha Sultanla müstakbel VI. Mehmedi büyüttüğü gibi, pek erken ölmüş annesinin, yani Tirimüjgân kadının yerini alıp II. Abdülhamid'i büyüten ve

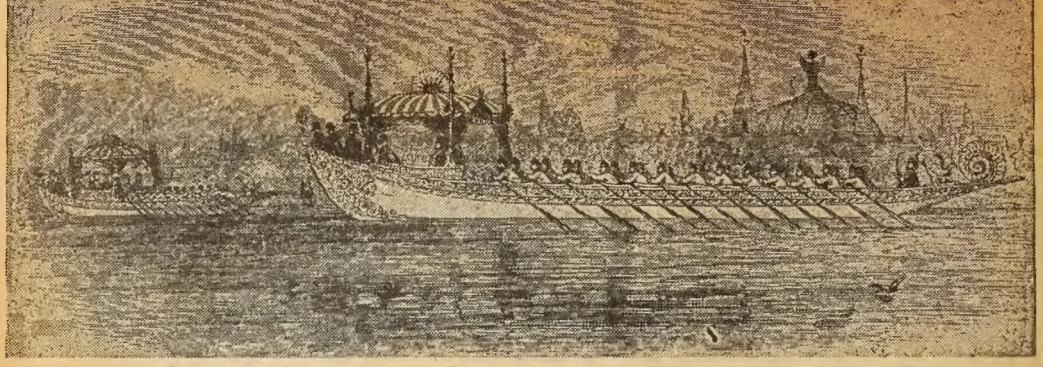

Abdülmecid'in saltanat kayığı ile Cuma selâmlığına gidişi.

o padişah olunca, resmen Valide Sultanlık makamını ihraz edememekle beraber, fiilen o makama geçen Prestû kadına aynen istinsah ettiğim mektubu yazmış, yahut da yazdırmış. ilâve edeyim ki, Mediha Sultanınki gibi nokta ve virgülü oulunmayan bu mektubun yazısı pek bozuktur.

Devletlû, ismetlû canberarim yoldaşım efendim hazretleri.

Mahsus selâm edip mizacı ismetanenizi istifsar eylerim. Benim canım işbu arizamın sebebi vechi şu oluyor ki kerimem Mediha Sultan dört buçuk seneden beru emri padişahîye ve reyi âcizaneme boyun eğip benim de halim şudur demez iken bu kerre her nasılsa tahammülün haricinde bir iştir tutup hasbihal dahi etmek tabiat ve âdeti olmadığından bilmecburiye bana kâğıt yazmış ben de bir diyecek söz bulamayıp çaresiz sizi rahatsız etmeği düşündüm Bugüne kadar kendine teselli ve ümitli sözlerinde vaktini şöyle bir hoş geçirdik ise de bende teselli edecek söz kalmadığından ve yine hüda âlem gerek zatı ismetanenizi ve gerek şevketlû efendimiz hazretlerini asla tâciz etmek istemem ve istemediğimi de elbette bilirsiniz Lâkin kendi de bir âlişan olduğundan hakikaten söz ile olunacak idareden âcizim ve kendisinin yazmış olduğu kâğıdı leffen gönderdim görünüz Allah aşkına kardeş bir kusurun oluyorsa affet Böyle bir kâğıt size gelürse nasıl edersiniz kıyası nefisle düşününüz Hele bugünlerde ziyade mahzundur Sırasına göre kar şımdan bile ağlıyarak kalkıyor benim de halim malûm, dayanamıyorum Bana dokunuyor kuzum yoldaşım İnsanlık vakit malûm kimse kimseye gücenmez eğer masarifçe güç oluyorsa Refia Sultan merhumenin köşkünde olduğu gibi yani içinde olan döşemesi le olduğu gibi âriyet olmak kavliyle şimdilik içinde icra olunsun da sonram yine fermanı şahaneleriyle yine bu tarafa gelinür Artık ben telâş ve üzüntümden ne yazdığımı bilmiyorum Rica ederim efendimizi bana gücendirmeden sadre şifa verecek bir haber gönderesiniz gözüm yoldadır Gece oturuyor idim nasıl kâğıt getirip Sultan efendi gönderdi diye elime verdiler ise, vücudumda bir yerim kalmayıp bütün âzam kesildi ne ya payım ki tahammül edecek halim yoktur. Düşünmemek, kederlenmemek o da elimden gelmiyor Ne çare edeceğim bilmiyorum artık herhalde lütfunuza sığınarak hatmikelâm eyledim.

Üçüncü Kadın

Bilmiyorum Kadınefendi ortağına - esasında galiba dördüncü kadın olan ortağına - gönderdiği ve bir haremağasının kimbilir ne büyük bir ehemmiyet edasiyle götürmüş olacağı mektubuna âşık Sultanın mektubunu da leffetmiş ve padişahı bu bilmem kaçıncı üvey annesinin arizasından ziyade, bu mektup mu yumuşatmıştı? Herhalde, genç bir adamın, Paris sefaretindeki kâtibin kendisi için bir tehlike teşkil edeceğini ve âzasından birinin damatlığa yükselmesile Sami Paşa ailesinin tahtını sarsabileceğini düşünmekte ısrar etmeği şanına yedirmiyerek Sultan Hamit, Necip beyi İstanbula getirtiyor ve kısa bir zaman sonra uhdesine vezaret tevcih edilen Sami Paşazadenin Mediha Sultanla nikâhları, sonra da düğünleri yapılıyor. Aşağıdaki mektup, Mediha Sultanın analığı Kadın efendi tarafından nikâh merasimini müteakip Sultan Abdülhamit hana takdim edilen şükran arizesi:

«Cenabı vahibülâtaya hazretleri Habibi ekremi hürmetine velînimet biminnetimiz şevketlû mahabetlû merhamet ve şefkatı âlemiyan olan efendimiz hazretlerinin hâkipayi şahanelerine tâ'zîm ve mefharetle yüzüm ve gözüm sürerim efendimiz. Cenabı Halik hazretlerinin emri ve Fahri Kâinat Efendimizin sünneti şerifleri olmak üzere dünkü pazar günü emri padişahî ile Mediha Sultan cariyei hâkberaberlerinin nikâh takriri alındığından, ne derecelerde memnun ve şadan olduğumu sahihan beyanı âcizlerince muhal ender muhaldir. Cenabı Hak Hazretleri efendimizi umumı devlette nice nimetlere muvaffak buyursun âmin. Bu cariyeleri teşekkürümü beyan için gelip efendimizin hâkipâyi şahanelerine sa-

atlerce başımı koymak arzu-unda idi isemde, bir mâni zuhur eder de edelime muvaf ak olamam ve tasdii serri şehriyarîlerinden dahi ihtira-en işbu arizai cariyem takdi-nini münasip gördüm ve me'-nul de ederim ki, cariyelerinin âcize hatırı için efendimiz bu arizai nalâyik olan varakpa-emi gözden geçirirler ve bu ümit ile de cesaret eyledim. Kibriya hakkiçin Efendimiz gerek teşekkürümü ve gerek ettiğim duanın binde birini yazmak değil, bir noktasını beyanda âcizim, herhalde arif herhal olan Efendimiz hazret-lerinin kuvve-i kudsiyei şa-hanelerine sığınarak hatmi ke lâm eylerim efendimiz. Medi-ha Sultan cariyeleri dahi, hâ-kipâyi şahanenize yüzünü ve gözünü sürer Efendimizin em-riyle beraber dua ve hüsnü teveccühleri üzerinden ber ka rar olmasını ayrıca rica etti-ğini vasıtai cariyanemle be-yan ediyor. Baki bitekrar iki-miz de hâkipâyi şahanenize yü zümü ve gözümüzü sürüp duayi şahaneleriyle meş-gul bulunduğumuz Cenabı Hak-ka âyan ve merhametlu Efendimiz hazretlerine beyan-dır efendim.

26 Muharrem 1296

Cariyeleri

Verd Cenan

Onlar, eski ve meşhur tâbirle muratlarına erince, bi-zim de kerevetine çıkmamız, yani sözü kesmemiz icap et-mez değil. Fakat şunları da ilâve edelim: İzdivacından ya-kın zamanlara kadar hayatta olduğunu bildiğim Sami bey isminde bir oğlu dünyaya ge-len Mediha Sultanın saadeti beş sene sürecek ve Necip Pa-şa henüz yirmi dokuz yaşın-da iken, 1883 de, kısa bir has-talığı müteakip ölecektir. Sul-tanın matemi de derin ve bü-yük olacak ve kaynanasını ga-liba bu hanımın ölümüne ka-dar yanından ayırmayacaktır.

Matemi derin ve büyük ola-cak, bununla beraber biraderi-nin iki kere bildirilen iradesine boyun eğerek bir yıl sonra ye-niden izdivacı kabul edecek, Londra Başkâtipliğinden Bom-bay Başşehbenderliğine nakle-dilmiş bulunan esbak Bahriye Müsteşarı Hasan İzzetı Efen-dizade Ferit Beye varacaktır. Sami Paşazade Suphi Paşa da-madı, yani sayın Hamdullah Suphi Tanrıöver'in eniştesi eski nâzır ve büyük elçilerden Yusuf Ziya Paşanın, pederim Sırrı Beye söylediğine göre, Sultan Hamit (— Tekrar ko-caya varması elzemdir!) diye kendisini sıkıştırınca Ferit be-yin ismini sultan zikretmiş, çünkü kafesli pencere ardın-dan yaşlı gözlerle kocasının tabutunun gidişine bakarken, merhum zevci gibi pek yakı-şıklı olan bu Frit beyi de fark etmiş, hafızasında havalini saklamıştır. Bir başka iddiaya göre de, onu Pariste Necip Paşanın çıkarttığı resimler a-rasında ve bir gurup içide gö-rüp unutmamış ve ısrar üze-rine hatırlıyarak kendisine va-racağını bildirmiştir. Fakat İb-n-ül Emin Mahmut Kemal Be-yin (Son Sadrâzam'lar) isimli mühim eserinde alınmış bir tezkireye nazaran, Ferit Beyi o zaman sadrâzam olan Kıb-rıslı Kâmil Pasa teklif etmekte bu mektubu tahlil ve tefsir e-den üstat da, Kâmil Paşanın Ferit Beyi teklif etmek emrini aldığı için teklif ettiğine ihti-mal vermektedir. Yani, Ferit Beyi ister cenaze günü kafes arkasından görmüş, ister res-mi kocası tarafından gösteril-miş olsun, bizzat Mediha Sul-tan seçmişe benziyor. Bu Fe-rit Bey ise, hepimizin bildiği-miz gibi, mütareke devrinin meş'um sadrâzamı Ferit pasa-dır ve Mediha Sultanın onu beğenip seçmesi ve VI. Meh-mede beğendirip sadarete sevk etmesi, Osmanlı İmparatorlu-ğunun çöküsündeki en büyük âmillerden birini teskil etmiş-tir. Ama, acaba Abdülmecidin âşık ruhlu kızı namzetliği es-nasında sadece mütemayiz rüt-beli iken nikâhtan önce üç rüt be birden fırlayıp (bâlâ) lığa eriştirilen ve az sonra vezir yapılacak olan bu Ferit beyin kollarında ilk kocasım, o ka-dar severek, öyle ağlayıp sız-layarak vardığı Necip Paşayı hemen unutmuş mudur? Yok-sa şeklini beğenmiş olması-na rağmen bu adamın karısı olmak kendisine ıstırap ver-miş, kendisini acı acı ağlatmış mıdır? Bilmiyoruz. Şu kadar ki, bir müddet sonra - galiba Rüstem Paşanın ölümüyle, Londra büyük elçiliği inhilâl edince - kocasının oraya tayi-nini Sultan Hamitten - yine İbn-ül Emin'in eserindeki kay da göre - rica etmiş ve padi-şah kendisine (— Hemşire, o-rası mektep değildir, pek mü-him bir sefarettir. Umuru si-yasiyeye de vukufu tecrübesi olanlar tayin olunur.) cevabını almıştır. Bu muhakkak olun-ca, ya Mediha Sultan ikinci kocasının ısrarına dayanamayıp Sultan Hamidin nasıl ol-sa reddedeceği kanaatiyle ri-cada bulunmuş, yahut da pek ağır ve katlanılmaz bir felâket mahiyetini alan ikinci evliliğinden kurtulmak ve ilk koca-sının matemiyle baş başa kal-mak için bunu yapmıştır. Zi-ra tabiidir ki, Ferit paşa ile birlikte hemşiresinin Londra-ya gitmesine halife ve padişah Abdülhamit han muvafakat etmiyecek ve Mediha Sultan İstanbulda yalnız ve kocasız yasıyacaktı.

Kaldı ki, ikinci kocasını bir müddet sevememiş ve Necip Paşayı bir müddet unutamamış olsa bile, Sultan Mecidin bu kalbi ateşli kızı, daha sonra Damad Feride de derin bir aşkla bağlanmıyacak değildi.

Hem öylesine bir bağlanış ki, ömrünün sonuna kadar sürecekti. Nitekim saltanatın en son günlerinde, Millî Mücade-lenin muzafferiyetle neticele-neceği anlaşılınca Avrupaya sığınmış bulunan Damad Fe-rit paşa bir gün ansızın İstan-bula kendisini almağa döndü-ğü zaman, Mediha Sultan tah-tı artık zangır zangır sallanan biraderi Sultan Vahdetinin yanında kalmakta ısrar et-miyecek, hattâ onun gidisini

(Sonu 256 ncı sayfada)

Bir Kürd ağası ve şeyhi kıyafeti.

Bir Ermeni tarihçisinin ifşaatı:

Ermeni Komitacıları Kürtleri nasıl imha etmişlerdi?..

Bu sahifelerde okuyacağınız yazılar, Ermeni tarihçisi Dr. Astarciyanın Arapça olarak neşrettiği (Ermeni Milletinin Tarihi) adlı eserinden aynen tercüme edilmiştir. Muharrir, Kürtlerin hangi maksatlarla imha edildiklerini anlatmaktadır.

— 4 —

Vanın mülhakatında da Ermeni kuvvetlerinin Kürt köy ve aşiretlerine baskınları bir birini takip etti. Şadahta Samoel Mesrupyan ve Dikran Dagdasaryan, Pasinde Leon Şagoyan gibi komitecilerin idaresindeki kuvvetler Kürt Yezdinan, Halilan, Hoşdinan, şiretlerine muvaffakiyetli aşiretlerine muvaffakiyetai akınlar yapmış, ganimetler almışlardır.

Nihayet Ermeniler, cephedeki Türk ordusunu iki ateş arasında bırakmağa muvaffak oldular. İhtilâlciler her gün yeni baskınlarla Vanın ve civar kasabaların Müslüman mahallelerini harabelere çeviriyordu.

Bir aydan fazla süren mukavemetten sonra Ermeniler 3 mayıs günü Vana ulaşan Rus kıt'alarını zafer avazeleriyle karşıladılar. 5 mayıs günü Ermeni komitecisi Taşnakan Hico'nun idaresindeki ilk Ermeni gönüllü müfrezesi Vana girdi. Ermeniler, fatih orduları top sesleriyle selâmladılar, üç gün bayram yaptılar.

Şehri işgal eden Rus generali Nikolayef hükûmetine şu telgrafı çekti:

«Bir ay süren Ermeni silâhlı mukavemeti sayesinde Vanı işgal ettik. Türk mahalleleri haraptır. Fakat Ermeni mahallesiyle Rus Konsolosluğu ayakta durmaktadır. Halk bizi Türklerden igtinam ettiği toplarla selâmladı. İdareyi Ermenilere tevdi ettim. Mukavemet kahramanı Aram Manukyan Paşayı vali tâyin ettim.»

Çok geçmeden, kahramanlık göstermiş komitecilerimizden Vartan, Hamazasb Büyük General Antranik Dilmanda Türkleri imha etmiş olan General Nazarbekyan ile General Silikyan ve General Tiro Kanayan Vana geldiler ve coşkun tezahürlerle karşılandılar. (Sahife 356 - 372).

★

1917 de Rusyada Çarlık hükûmeti devrilince Rus işgal kuvvetleri Türk topraklarını boşaltmış, daha evvelki Rus muharebelerinde olduğu gibi bu kerre de Ermenistan halkından iki yüz binden fazla Ermeni Rus ordusu ile birlikte 200 kilometre yolu yaya yürüyerek Kafkasyaya göç etmeğe mecbur oldu ve yolda kadın ve çocuklardan sayısız kurbanlar verdi. (Sahife: 377).

★

Pakradonyan Ermeni devletinin inkırazından sonra 1918 de Erivanda yeni Ermeni devleti kuruldu. Van kahramanı Aram Manukyan Paşa devlet resii, General Nazarbekyan Başkumandan oldu.

Millî hükûmet ilk iş olarak Türkiye Ermenistanının ana vatana ilhakını ilân etti. Fakat Mondros mütarekesi yapılırken müttefik devletler

menistan topraklarının rkler tarafından boşaltılsı şartını ihmâl ettiklerin ı ilhak fiilen tehakkuk enedi. (Sahife: 384).

Vâki davet üzerine Sevr ahedesinin imzası için Adis Aharonyan ile Bogos bar Paşanın idaresinde Er ni murahhasları Parise nderildi. Bunlar, galipler asında 10 ağustos 1920 tainde Sevr muahedesini im ettiler.

Bu muahede Ermenistana şu maddeleri ihtiva ediordu:

1 — Müttefikler ve Türki, Ermenistanın istiklâlini smen tanırlar.

2 — Türkiye, Ermenistan müttefikler, Erzurum, abzon, Van, Bitlis, Erzinn ve Bayezit ve Muş vilâyetleri dahil olduğu hâlde dut hakkında Amerika mhur reisinin kararını bek eceklerdir.

Gladston'un «Şarkı terakettirmek istersen Ermenire hürriyet ver.» prensibiuyan Amerika Cumhurre Vilson 22 teşrinisani 1920 kararını bildirdi. Bunda, ıkarıda bahsolunan vilâyet rin hepsi Ermenistana velmiş, bu toprakların Türkrden tahliyesi istenmişti. akat Mustafa Kemalin Anaoluda isyan bayrağını kalrması yüzünden bu madde r tatbik olunamadı. (Sahi: 390).

*

Kemalist Türklerin Yuanlılara karşı kazandıkları fer neticesinde Lozanda planan Sulh konferansına rmeniler davet edilmedi. akat Avadis Aharonyan, leksandr Hedişyan, Osman devleti eski Hariciye Nazırı Noradunkiyan Efendi ile birçok yabancı diplomat e iki bin Amerikan kilisesi rmenilerin dilekleri lehine müracaatta bulundularsa a bu talepler kale alınmadı. Sahife: 401).

Bütün bu olup bitenlere ağmen Ermeni milleti, tabii udutları içinde Ermenistan evletini kuracaktır. Bir gün gelecek dünya Büyük Ermenistanın kurulduğunu görecektir. (Sahife: 403).

*

Osmanlıların Şark vilâyetlerini fethettikleri tarihten Lozan muahedesine kadar Ermeni vak'alarını bir sinema şeridi gibi gözümüzün önünden geçiren (Ermeni mil leti tarihi) kitabına ait notlar burada bitti. Şeridin başında devletimiz tarafından kıymetli tutulan Ermeni mil leti, ecnebi devletlere dayanarak kendi devletine ihanet ettiği için şeridin sonunda yabncı memleketlere dağılmış perişan sürüler halinde görülmektedir. Buna, yanlış hesabın sebep olduğu şüphesizdir.

Bir defa Ermenistan adını koydukları Türkiyenin şark topraklarında coğrafî durum dolayısiyle bir devlet kurulmasına imkân yoktur. Bu mantıka. Türkiye, İran ve Irak devletleri arasında bulunduğu için bu üç devlet yok edilmedikçe böyle bir hayâl tehakkuk edemez. Kaldı ki petrol yüzünden bu böl ge, asırlardanberi İngiliz - Rus rekabetinin çarpıştığı bir sahne olmuştur. Bu devletlerden hiç biri, ötekinin yardımiyle bir uşak devlet kurulmasına müsaade etmez.

Ermeni politikacı ve komitecileri, Afrikada her sahada geri çöl halkına bir Libya devleti kurmasına müsaade ettiği halde 35 milyonluk medenî bir Polonya'ya yaşama hakkı vermiyen bu coğrafî durumu hesaba katmadıkları için milletlerini büyük zararlara sokmuşlar, yad ellerde yersiz yurtsuz hâle getirmişlerdir. Şamdaki komşumuz MARDİK DAYI (politikacı ve komitecilerin gözleri kör olsun) beddua sında haksız değildi.

Dikkatimizi çeken bir nokta da (Ermeni Milleti Tarihi) nde, Ermeni devletinin kurulamamasından Kürtlerin mes'ul tutulmuş olmasıdır. Kitabın 32 nci sahifesinde (müteassıp Kürtler, hıristiyan bir Ermenistan devleti idaresinde yaşamak istemedikleri için Ermeni ihtilâlcileriyle çarpışıyor ve bizi Kürt köylerine ve Kürt aşiretlerine baskınlar yapmağa mecbur ediyorlardı. İfritlere benziyen bu aşiret Kürtleri, medenî bir Ermenistan devletinin tebaaları olmağa lâyik olmıyan vahşî sürülerdir. Taşnak partisi, kanlı tecrübeler neticesindedir ki müslümansız bir Ermenistan devleti kurmak kararını vermiştir.) denilmektedir.

(Ermeni Milleti Tarihi) kitabının tam zamanında elime geçtiği muhakkaktır. Bu kitaptaki tehlike haberleri, şark vilâyetlerimiz halkına, karşı karşıya bulundukları hainâne tertipleri iyice aydınlatmaktadır. Yapacak biricik tedbir, kuvvetli olmak, millî birliği sağlamlaştırmak, düşman karşısında birbirine sımsıkı tutunmuş 21 milyon luk bir vücut olarak dimdik durmaktır.

Ermeni politikacıları, Amerika ve İsviçre gibi medenî ve ileri memleketlerde ayrı din ve ayrı milletlerden milyonlarca insanın Amerikalı ve İsviçreli olarak iyi ve tandaş hayatı yaşadıklarına bakıp mâkul bir yol tutsalardı bugünkü hür ve demokrat Türkiyenin bahtiyar vatandaşları kalacaklardı. Milyonlarca Ermeni de boş yere mahvolmıyacaktı. Ne yazıktır ki milletlerini ecnebî devletler siyaset borsalarında satan bu politikacıların hâlâ hakikati görmemiş olduklarına işte bu (Ermeni Milleti Tarihi) kitabı canlı bir delildir.

Milliyetperver görünerek milletlerini ecnebi devletlere satmayı meslek edinmiş serseriler her millette vardır. İstikbâli iyi gören akıllı milletler bu gibi maceraperest kimseleri kendilerine rehber etmezler.

Allah, Müslüman Dünyasının kalesi aziz Türkiyemizi, hür ve bahtiyar milletimizi her türlü âfet ve tehlikelerden korusun.

S O N

Boğaziçinde grup. (Eski bir gravürden)

La Martine'nin Sark Mektupları: 5

TÜRKİYE'DE AVRUPALILAŞMA

Çeviren :
Hamdi VAROĞLU

○

20 Haziran

Burada sevimli ve seçkin bir zatla tanıştım. Seciyesi bahtsızlığından daha kuvvetli, kendisini boğacak dalgayı can kurtarn gibi kullanıp kıyıya çıkan adamlardan biri. 1820 deki askeri ihtilâl teşebbüsüne iştirakten suçlu, Piemonte'li subaylardan mösyö Calosso. Bir çok arkadaşları gibi o da yersiz yurtsuz kalmış, hiç bir tarafta sempati bulamamış, Türkiyeye sığınmış. Padişaha müracaat etmiş, süvari ordusunu teşkil etmek teklifinde bulunmuş; onun gözdesi ve askerî müşaviri olmuş. Namuslu, becerikli ve temkinli adam olduğu için, etrafın hasedini uyandırabilecek tehlikeli bir teveccühü kendisi itidalle kullanmanın yolunu bulmuş. Tevazuu ve samimiliği, paşaların ve divan nazırlarının hoşuna gitmiş. Her tarafta dostlar edinmiş, bu dostları kazanmasını sağlayan meziyetleri sayesinde bu dostlukları muhafaza etmiş. Padişah, dinini ve milliyetini inkâr etmesini şart koşmaksızın mösyö Calosso'ya mevki ve rütbe vermiş. Şimdi, bütün Türkler nazarında o, Rüstem beydir. Fransızlar nazırında da, kibar ve sevimli bir frenk. Beni burada aradı ve buldu; divanı hümayunda ve saraydaki ahbaplıkları sayesinde bana edebileceği ne kadar hizmet varsa hepsini arzetti: Beni her tarafa sokabilecek, sarayın belli başlı bir kaç zabitinin dostluğunu sa layacak, şimdiye kadar h bir hıristiyanın, hattâ elçil rin bile göremedikleri her yi bana gösterecek ve tanıt cak. Lady Worthley Montag denberi hiç kimsenin girm diği sarayı baştan başa ziy ret etmek üzere Rüstem be le birlikte bir program haz ladık. Yarın bu esrarlı ik metgâhı onunla birlikte z yaret edeceğiz. İçerisini ke disi de bilmiyor, fakat sarayı ileri gelen zabitleri arasınd kendisine yardim edecek c lanlar var.

Önce Namık paşayı ziy ret ettik. Hünkârın gözdel rinden genç bir adam ola Namık paşa beni Üsküdard ki kışlasına öğle yemeğin davet etmişti, Anadolu kıyı dağlarını onun atlariyle ge miştim. Namık paşa o gü

eylerbeyı sarayında nöbetçi
i. Oraya gittik. Rüstem be-
n rütbesi ve nüfuzu saye-
nde, kapılardan girmemize
padişah ikametgâhının ci-
rım gezip görmemize mü-
ade ettiler. Padişah, Bey-
rbeyi karşısında, Rumeli kı
smdaki bir küçük camie
tmeğe hazırlanıyordu. Muh
şem şekilde hazırlanmış
lunan kayığı, saray rıhtımı
üde bekliyor son derece
izel arap atları, seyislerin
uhafazasında, padişahın bah
den geçmesi için binmesi-
âmade duruyordu.

Asıl saray binasından ayrı
r binaya girdik. Burada,
şalar, nöbetçi zabitler ve
ray erkânından olan kim-
ler bulunuyordu. Bir yığın
kerin, memurun, kölenin
laştığı geniş salonlardan
çtik. Tören günleri, Avru-
saraylarında ve nezaret bi
larında olduğu gibi her ta-
f kaynaşıyordu. Bu sara-
n içi muhteşem şekilde dö-
nmiş değildi. Sedirler ve
lılar, sulu boya resimlerle
slü duvarlar, kristal avize
r bütün tezyinatını teşkil
liyordu. Türklerin, sarık,
ırk, şalvar, kemer, sırmalı
ftan gibi şark elbiselerini
rkettikten sonra, biçkisi
ötü, giyme tarzı acemice,
sbayağı Avrupalı kostümü
ymeğe başlamaları, bu mil
tin vekarlı ve heybetli gö-
nüşünü, biçare bir frenk
ukallitliği haline getirmiş.
aşaların ve vezirlerin gö-
slerinde pırıldayan yıldız
içimi, elmaslı nişan, onları
aşkalarından ayırd eden ve
ki debdebelerini hatırlatan
ricik süs.

Bizi, kalablık bir çok sa-
nlardan geçirerek, sarayın
ış bahçesine bakan bir kü-
ük salona götürdüler. Na-
ık paşa orada bize iltihak
tti, yanımıza oturdu, bize
ubuk ve şerbet getirtti, o-
un gibi, padişahın gözdesi
lan bir kaç genç paşayı da-
a tanıttı. Daha başka subay
r da yanımıza geldiler. Pe-
ersburg sefirliğinden henüz
lönen Namık paşa, za-
rif ve fasih bir fransızca konuşuyor. Tavırları zarif bir diplomat tavırları idi. Nüktedan ve zeki bir adam oldu ğunu gördüm. Sonradan padişahın kızını alan ve o tarihte kaptan paşa bulunan Halil paşa da çok güzel fransızca konuşuyor. Ahmet paşa da, bir Avrupalıdan farksız tavır ve hareketleriyle, genç ve zarif bir adam. Zenci köleler, harem ağaları, harem dairesinin kafesli pencereleri, gözlerimizi bahçe tarafına çevirdiğimiz zaman gördüğümüz nefis gölgelikler ve Boğazın mavi suları müstesna, burada bir Asya sarayını hatırlatan hiç bir şey yok.

Mısır, Avrupa ve Türkiye arasındaki müzakerelerin dumurundan, Türklerin tabiyede, kanunlarda yaptıkları ve yapacakları terakkilerden; muhtelif devletlerin Türkiyeye karşı olan siyasî vaziyetlerinden, temkinli fakat açık bir lisanla konuştuk. Nura ve terakkiye susamış olan bu genç adamlar, memleketlerinin durumundan ve kendi şahıslarından bahsederken asil bir tevazu gösteriyorlardı.

Namaz vakti yaklaştığı için, izin istedik. Huzura çıkarılmamız için yapacağımız müracaati başka zamana bıraktık. Namık paşa bizi bir hassa albayına takdim etti. Bu zat bizi, padişahın gideceği camiin avlusuna sokacaktı.

Boğazın karşı kıyısına geçtik, küçük camiin ta kapısı önünde, merdivende yer aldık. Bir kaç dakika sonra, padişahın camie gitmek üzere yola çıktığını, her cuma günü İstanbul halkına haber veren top sesleri duyuldu, saltanat kayıkları, Beylerbey sarayı rıhtımından hareket edip ok gibi süratle ilerlemeğe başladı. Kayık rıhtıma yanaşınca, padişah, eliyle hafifçe Namık ve Ahmet paşaların omuzlatına dayanarak karaya atladı. Bizim karşımıza dikilmiş bulunan bando mızıka çalmağa başaldı. Hünkâr, iki keçeli zabit ve halk arasından süratle ilerledi.

Sultan Mahmut, kırk beş yaşlarında, orta boylu, zarif ve asil tavırlı bir zat. Tatlı bakışlı mavi gözleri var. Rengi buğday; parlak siyah sakalı, gür dalgalar halinde göğsüne doğru iniyor. Millî kıyafetten, muhafaza ettiği tek hususiyet bu. Başında şapkası olsa, bir Avrupalıdan farksız.

Yürüyüşü müteredditi, bakışları endişeli idi. Bir şeye canı sıkılmış, yahut zihni bir şeyle fazla meşgul gibiydi. Yanındaki paşalarla sert konuşuyordu. Bize yaklaşınca adımlarını yavaşlattı, yanımızdan geçerken yüzümüze bakrak hafifçe başını eğdi, peçeli bir kadının uzattığı arizayı alması için Namık paşaya eliyle işaret etti, camie girdi.

Padişah, camide ancak yirmi dakika kaldı. Askerî mızıka, bu müddet zarfında da Mozart'dan ve Rossini'den opera parçaları çaldı. Sonra, Sultan Mahmut, camiden çıktı. Yüzü daha rahat, daha âsude bir ifade almıştı. Sağa sola selâm vererek ilerledi, ağır ağır denize doğru yürüdü, gülerek kayığa atladı. Göz açıp kapayacak kadar kısa bir zaman içnde, kayığın Anadolu kıyısına ulaştığını, ve padişahın Beylerbey sarayına girdiğini gördük.

Sultan Mahmud'un yüzünü görünce mütehassis olmamak, çizgileri erkekçe bir enerji ve derin bir hassasiyet taşıyan bu hükümdar için, candan temennilerde bulunmamak mümkün değil. Fakat bu temenniler, insanın içinde kalıyor, çünkü onu bekleyen karanlık isikbali düşünüyorsunuz. Eğer Sultan Mahmut gerçekten büyük adam olsaydı mukadderatını değiştirir, etrafını kuşatan uğursuzluğu yenerdi. Henüz iş işten geçmiş değildir.

(Devamı var

ÇİNİ KANDİLLER

Yeni Tarih Dünyası, Türk okuyucularına, şaheser Türk sanatlarını da en canlı örnekleriyle tanıtmaya karar vermiştir. Burada okuyacağınız yazı, bu serimizin ilk yazılarındandır.

Yazan: Muzaffer BATUR
Topkapı Sarayı Müzesi Asistanı

Tarihin çok eski çağlarında, ateşin keşifle başlayan aydınlanma ihtiyacını pek muhtemelen ormandan temin ettikleri yağlı çıra veya odunlarla, mes'ale halinde giderirlerdi. Zamanla yaptıkları keşifler arasında; Bir kap içine su, yağ, fitil koyarak yakmak suretiyle aydınlanmanın ne zaman bulunduğu, yani kandilin ilk ceddini bulmağa imkân yok; yalnız şu muhakkak ki milâttan çok evvel yaşayan milletlerin kültür tarihlerinde, arkeolojik araştırma ve buluntular sayesinde, pek çok çeşitli kandillere rastlanmaktadır. Mesela: Eski Mısırlılar, Fenikeliler, İranîler, Yunanlılar ve Romalılar elde taşınan veya mâbetlerde kullanılan kandillerin çeşitlerini yapmışlardır. Senbolik mânası olan şekiller, insanın uzuvları, kol, ayak, v.s. Hayvan şeklinde olanlarına da tılsım izafe edilirdi.

Şekillerde olan bu değişiklikler üzerindeki tezyinatta da kendini gösterir. Kandil üzerinde insan figürleri, mitolojik ve aşk sahneleri, hendesî süsler, dinî kandillerde de İncile müteallik sahneler canlandırılmıştır.

16 ncı asırın ikinci yarısına ait bir kandil.

16 ıncı Yüzyılın ikinci yarısına ait diğer bir çini kandil.

Bugün evlerimizi aydınlatan elektrik veya gaz lâmbası keşfedilmeden yakın bir zamana kadar kandil veya mum kullanılmıştır. Hele kandilin tarihi mumdan daha uzundur. Herhangi bir kandilin; su, yağ konan bir haznesi, ve şamandıralı bir fitili vardır. Şamandıra pamuklu fitilin batmamasını sağlar. Su ise: yanan fitilin yağı bitince, fitilin suyla temas ederek sönmesini temin eder. Böylece ince cam ve çini kandillerde emniyeti temin etmiş olur.

Türkler de diğer milletler gibi taş, maden, seramik, cam ve çiniden muhtelif kandiller imâl etmişler, muhtelif şekiller verilerek, üzerlerine çeşitli süsler yapmışlardır. Bilhassa camilerde büyük ve güzellerine rastlanır. Bugün elimizde yok denecek kadar azdır. Dünya müzelerine ve kolleksiyoncularına dağılmıştır. Harcı âlem ol-

16 ncı Yüzyılın başlangıcında, yapılmış çini bir kandil.

duklarından kırılmış, taşına bilir olduklarından ise; kaybolmuşlardır. Duvar kaplaması olarak kullanılan çinilerimiz gibi muhafaza edilememişlerdir.

Selçuklar devrine ait bir misal veremiyecek durumdayız, bugüne kadar hiç rastlayamadık, belki ilerde yapılacak her hangi bir arkeolojik kazıda bir kaç numunesine arstlanabilir..

Osmanlılar zamanında ise: XVI. Asrın ilk yarısında mavi-beyaz duvar çinileri Kütahyada yapılırken çok mükemmel bir teknikle tabak ve kandillerde yapmışlardır. Bunlar dünya müzelerine ve hususi kolleksiyoncuların ellerine geçtiği gibi, Bizde: Topkapı Sarayı Müzesi Türk çinileri dairesinde de yedi tanesi teşhirdedir. Bugüne kadar ne renkleri solmuş, ne de çatlamıştır. Çok mükemmel yoğrulmuş sert bir kil üzerinde, parlak beyaz bir zemine çizilen desenler acık ve koyu mavi iledir. Bilâhare üzerine çekilen kalınca bir sır tabakası fevkalâde bir parlaklık arz eder.

Motifler umumiyetle kûfi yazılara fon teşkil eden zarif kıvrım aralarında, yaprak, hatai, rumî, geçme ve zincir tezyinatlıdır. Bunlar devrin hususiyetine uygun, dışta, boyun. karın ve dip kısmındadır. Bazı kandillerde karın kısmında üç kulp arasında kalan paftalar içinde «Allah, Muhammet, Ali» ve tezyinî mahiyette Kûfî yazılar bulunur. Arada kalan boşluklarda boyunda bulut, karında rumî, dipte yaprak kıvrımlarile kompoze edilmişlerdir. Diğer bir kandilde ise: Boyunda yaprak buketleri, karında hatai kıvrımları, dip

Yine 16 ncı Yüzyıla ait çini bir kandil.

te de Kûfî yazılar tezyinî bir şekil arzeder.

Bizdekilerden başka yabancı kaynaklarda neşrine rastladığımız bu kısım kandiller Oriental Art mecmuasının sayfa 39. da mavi-beyaz bir kandil resmi görülür. Form itibarile bizdekiler kadar zarif değildir. 17 cm. boyunda geniş karınlıdır. Mavi zarif kıvrımlar karın kısmındaki yazıyı boğmadan bir fon teşkil ederler.

Ernest Kuhnel'in Islamische Kleinkunst eserinin sayfa 125 deki Turkische Keramik başlıklı metninin Abb. 88 deki fotoğrafta yukarıkilere benzer tip ve motif lidir. Yalnız kulplar arasındaki paftalar içinde mavi zemine beyazla «Allah, Muhammet, Ebubekir, Osman» yazılıdır. Bir diğer mavi parçada: R. L. Hobson'un t othe İslamic Pottery eseri «Turkish Pottery» metninin sayfa 80 Fig. 93 deki fotoğrafında görmekteyiz, boyunda geçme ve kûfi yazılar, çiçek ve yapraklarla süslüdür.

Bizde çinicilik sanatının kemiyet ve keyfiyet itibarile en verimli devri XVI. Asrın ikinci yarısında başlar. Cami, türbe, saray, ve köşk gibi mimarilerimizin duvarlarını kaplayan milyonlarca çini karolar hariç, bir o kadar da kap kacak yaptıkları şüphesizdir. Fakat elimizde kadir bilmemek yüzünden pek az örnek kalmış, yüzlercesi Avrupa ve yabancı diyarlara göç etmiştir.

Yukarıda bahsettiğim XVI. asrın ilk devresinden sonra gelen ayni asrın ikinci devresinde bizde çinicilik sanatı birdenbire değişir. Çamuru

16 ncı Yüzyıl başlangıcına ait çini bir kandil.

sertken yumuşar, sırlar aynı mükemmelliği muhafaza eder, renkler; mavi-beyazdan çok renkliliğe geçer, bilhassa, koyu lâcviert, mercan kırmızısı (Kabarık), yaprak yeşili, mor, ve parlak firuze en karekteristik renkleridir. Çizgiler inceli kalınlı zarif kıvrımlar halindedir. Motifler: Rumî, hatai, bulut, yaprak, yazı ve kıvrımlardan başka çiçekler, ağaçlar, meyvalar daha tabiata yakın olarak görülürler. Maalesef elimizdeki iki şaheser kandilden başka örnek veremiyecek durumdayız. Her ikisi de vazoyu andırır üçer kulplu lâcivert zeminli, aynı boyda ve benzer motiflidirler, kulp aralarında üçer bombe vardır. Üzerlerinde birinde mor rumî kıvrımlar, diğerinde yeşil bir yaprak bulunur. Ağız kısmında beyazla yazılar birinde «Lâilâheillâllah, Muhammeden Resulullah», diğerinde «Alla hümme ve müfettehal ebvab iftah» sülüsle yazılmışlardır. Yazı, kulp ve bombelerin aralarını zarif yaprak kıvrımları ve hatailer süşler. Her ikisi de 1885 yılında Sokullu Mehmet Paşa camiinden getirilmiş olup 48 - 49 cm. boyundadırlar. Aynı tip bir kandile de: Transactions of the Oriental Ceramic sosiety 1934-1935 Turkish pottery yazısının sayfa 43 de Süleymaniye camiinden gitmiş bir kandil görülmektedir. Aynen yukarkiler gibi üç kulplu ve bombeli dir. Gövde kısmı daha uzunca, ağız kısmı nispetsiz ve darcadır. Lâcivert zemine beyaz ve kırmızı rumîler aralarında hatailer ve yaprak kıvrımları vardır. Yazılardan bir kısmı görülebildiği için tamı okunamadı.

Muzaffer BATUR

16 ncı Yüzyılın ikinci yarısına ait çini bir kandil.

Bir Derebeyinin hâtıraları

Anadoluda asırlarca hüküm süren derebeylik ve ağalıkların son sembölleri.

Adana ve civarını kasıp kavuran Türk derebeyi Menemencioğlu'nun menakibini, ilk defa Yeni Tarih Dünyasında okuyacaksınız. Yazma bir eserden ilk defa nakledeceğimiz bu seri yazı, yakın tarihimizin bir çok karanlıklarını aydınlatacaktır. Pek yakında sütunlarımızda okuyacaksınız.

Bilinmiyen tarih:

Tarihte ilk Cinayet ve Sumer Mahkemeleri

İlk defa neşrettiğimiz bu yazı, karanlık tarihin en eteresan bir vak'asını aydınlatmaktadır. Bugünkü hukukçuların zevk ve alâka ile okuyacakları bu yazı, sizi de heycanla sürükliyecektir.

Yazan :
Hatice KIZILYAY
Arkeoloji müzesi çivi yazıları mütahassısı

Dünyanın diğer tarflarına hak ve adalet fikrinin hüz tamaen teşekkül etmeiği Milâttan evvel 2800 yılarmda Mezopotamyanın cenubunda yaşayan ve medenietin her sahasında yükselmiş olan Sümerlerde hukuk fikrinin mevcut olduğunu görüyoruz. İlk çivi yazılı vesikalarda, fikirlerin tam bir cümle ile ifade edilemedikleri zamanlarda bile hukukî telimelere rastlanmaktadır. Bu ilk vesikalar, tarla, ev, esir satışına ait ve huzurlarında satış yapılan şahitlerin simlerile tarla sahiplerinin simlerini ihtiva eden listelerden ibarettir ki, bunlar daha ziyade kitisadî mahiyet edir. Zira Sumerler iktisadî sahada çok ilerlemişler, ve mattâ bu yüzden yazıyı da ikad etmişlerdi. Yazı şekilleri ekâmül ettikçe hukukî kaıtları da genişlemiş, böylece ktisadî ve içtimaî hayatın her cephesinde mukaveleler apılmağa başlanmış, iktisadî ve içtimaî münasebetler yaılı kanunlarla tesbit edilmiş ir. Pek tabiî ki bu şekildeki münasebetlerden bazı ihilâflar da doğmuş ve bu ihilâfları hal için mahkemeler meydana getirilmiştir.

Sümerlere ait yüzlerce hukukî metni ihtiva eden İstanbul Arkeoloji müzeleri çivi yazılı tablet arşivi Sümer mahkemelerinin kararlarını ihtiva eden zabıt vesikalarını da sinesinde saklamaktadır. Bu vesikalardan biz Sümerlerin muhakeme teşkilâtını, hâkimlerin içtimaî mevkilerini ve mahkemeye mevzu teşkil eden meselelerin ne olduğunu öğreniyoruz. Bu vesikalar umumiyetle birkaç fasıldan ibarettir. Birinci fasılda dâvanın mevzuu anlatılmaktadır Sonra şahitler huzurunda bu idiadnın doğru olup olmadığını isbat ve sözün doğruluğu Allahın veya kıralın adına yemin ettirilmek suretile teyid ettirilmektedir. Bundan sonra hâkimin bu münazaa hakkında müsbet veya menfi kararı gelmektedir. Bu kararın, dâvanın mevzuunda ihtiassı olan devletin mesul bir memuru önünde verilmesi şarttır. Bu memurun ismi vesikada gösterilmektedir. Bundan sonra kararı veren hâkimlerin isimleri, meslekleir ile birlikte yazılıyor ve en sonunda da tarih olarak ayın ismi, ayın ve kaçıncı günü olduğu ve senenin adı yazılmaktadır. Bu vesikalardan hâkimlerin bir devlet memuru olmadığını, kendilerinin ayrıca meslekleri de olduğunu anlıyoruz. Hâkimler yüksek tabakadan olduğu gibi,

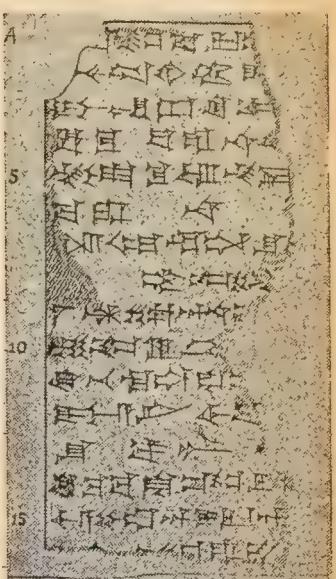

Hikâyesini bu yazımızda okuyacağınız Sumer çivi yazısı kitabesi.

halk tabakası arasından da hâkim olabiliyordu. Meselâ bir kâtip, hâkimin yanında bir bahçıvan ve bir berberin de hâkim olduğu görülmektedir. Hâkimler daima gruplar halindedir. Bu gruplar üç şahıstan başlamak üzere 11 şahsa kadar olabilirdi. Yalnız bir dâvaya bakan grup daima ayni şahıslardan mürekkepti. Şehrin beyi veya kıralı tabiî olarak hâkim sayılıyordu. Mezopotamyanın Bâbil, Sipar, Nipur gibi üç büyük şehrinde umumî mahkeme meclisleri bulunmaktaydı. Bu mahkeme meclisleri

bu zamana ait büyük muhakeme işlerini ayni kanunlara göre halletmeğe çalışırlardı. Bu şehirlerden birinde yapılan muhakeme netice vermezse, diğerine havale edilebildiği gibi, dâva eden partilerden birisinin Bâbilde, diğerinin Siparda olması yüzünden Bâbil hâkimlerinin Sipara, Sipardaki hâkimlerin de Bâbile giderek oradakileri dinledikleri görülmektedir. Meselâ, bir vesikada iki kardeş arasında olan muhakemenin Siparda iki senelik bir zamanda neticelendirilmemesi üzerine şikâyetçilerle şahitlerin dâvaları tamamlanmak üzere Nipur meclisine gönderildiği yazılmaktadır. Keza diğer bir vesikada sekiz senedenberi halledilemeyen bir miras meselesi halledilebilmek için kıral vasıtasile Nipur meclisine sevkediliyor. Şayet şikâyet edilen şahıs mahkemeye gelmezse, memurlarla getirtiliyordu. Şikâyetçi dâvasını kendi namına idare edebilecek bir vekil de tutabilirdi. Şikâyetçinin sözlerinin doğru veya yanlış olmasından ancak o mesuldü.

Bu mahkeme vesikalarındaki mevzular nelerdi? Evlenme ve boşanmadaki yolsuzluklar ve anlaşmazlıklar, miras dâvaları, alış veriş meseleleri hep bunlara mevzu teşkil etmektedir.

Meselâ, bir adam bir kızla nişanlanıyor. Fakat sonradan her nednse nişanlısını bırakıp, başka bir kızla evleniyor. Bunun üzerine nişanlı olan kızın annesi mahkemeye başvurarak, bu adamın evvelce kendi kızı ile nişanlı olduğunu ve onunla evlenmesi icabettiği halde, başka bir kızla evlendiğini söyleyerek, şikâyette bulunuyor. Bunun üzerine diğer taraf mahkemeye çağırılıyor. Ayrıca şahitler de getirtiliyor. Erkeğin annesi mahkemede kalkarak, daha kocası hayatta iken oğullarının iki tarafın arzusu üzerine nişanlısından ayrıldığını ve şimdiki karısı ile evlenmeğe karar verdiğini şahitlerle isbat ediyor. Şimdi evlenmiş olduğu kızın babası da, dâvacı kadının kendisine gelerek, «Ben kızımı o adamdan ayırdım, o artık benim damadım değil, senin damadın olsun» dediğini şahitlerle isbat ediyor. Bunun üzerine hâkimler her iki tarfın arzusu ile ayrıldıklarına kanaat getirerek, dâvacıyı haksız ve bu evlenmeği meşru buluyorlar. Eğer dâvacı sözünün doğruluğunu ispat edebilseydi, adam evli olduğu karısını bırakıp, eski nişanlı bulunduğu kızla evlenmeğe mecbur olacaktı. Bu vesika bize aynı zamnda, bizim bu günkü cemiyetimzide bile ancak inkılâptan sonra teşekkül etmiş olan evlenmenin bir kayda tâbi tutulması, karşılıklı arzu ile evlenme ve ayrılma meselesi bundan 4000 sene evvel yaşamış olan Sümerlerde nazarı itibara alınmış ve şiddetle tatbik edilmiş olduğunu gayet açık olarak göstermektedir.

Diğer bir vesikada ise, bir kadın, ayrıldığı kocasından tazminat istemek için mahkemeye müracaat ediyor. Kocası çağırılarak sorguya çekiliyor. Fakat bu adam, mukavele ile evlenmediğini, yani resmen kayıtlı olmadığını ispat ediyor. Ve bu yüzden tazminat vermek mecburiyetinde olmadığını ileri sürüyor. Bu iddia hâkimler tarafından haklı bulunduğundan, kadın dâvayı kaybediyor ve tazminat alamıyor.

Yine bir vesikada, eski bir Bâbil ailesinin, kıral zamanında yaşamış olan dört nesline ait miras meselelerindeki anlaşmazlık o kadar uzamış ki, nihayet son nesle ait olan şahıslar Kırala müracaat etmeğe mecbur kalıyorlar. Kıral bu anlaşmazlıkları biz zat hallettiriyor.

Mahkemelerde hâkimler tarafından verilen cezalar muhteliftir. Hürriyetinin alınması, para cezası, ölüm gibi, suçun nevine göre değişen cezalardı. Karardan kat bir netice alınmak için yemin edilirdi. Kaideten şikâyetçi taraf yemin eder. Bazan da lüzum görüldüğü tadirde, her iki taraf ta yemine tâbi tutulurdu. Bazı vesikalarda hak kazanmış olan şikâyetçinin de yemin ettiği görülür. Yemin, her şehrin baştanrısına ait olan mâbedin ya kapısında veya avlusunda yapılırdı.

Mahkeme zabıtları arasında uzun zaman ceza hukuku hakkında elimize bir şey gememişti. Fakat son zamanlarda Mezopotamyadaki hafriyattan çıkmış Filadelfiya üniversite müzesinde bulunan bir tablet bu bakımdan çok bizi aydınlatmıştır. Kültür tarihi bakımından çok enteresan olan bu metin bir cinayetten bahsetmektedir. «Sikût eden kadının vaziyeti» adını almış olan bu metin çok eskidir. Milâttan 1850 senevel Sumer memleketinin mühim şehirlerinden biri olan İsin şehrinde bir cinayet vukubuluyor. Bir berber, bir bahçıvan, bir de vazifesini ne olduğu bilinmeyen bir adam, yani üç şahıs bir mâbed memurunu öldürüyorlar. Cinayetler, meçhul bir sebep dolayısile öldürdükleri adamın karısına giderek, kocasını öldürdüklerini bildiriyorlar. Fakat kadın her nedense bu sırrı saklıyor. Yani emniyet tekilâtına vaziyeti bildirmiyor. Bu kadar eski olan bu devirde bile, yüksek bir medeniyete sahip olan Sümer memleketinde kanunun kolu uzun ve emindi. Emniyet teşkilâtı bu hâdiseyi öğrenince hükûmet merkezinde olan Kırala vaziyeti arzediyorlar. Kıral, bu hâdiseyi Sümer devletinin adaleti teminle mükellef olan Nipur şehrindeki mahkeme heyetine havale ediyor. Bu heyette bulunan 12 âza suçluları tesbit ve tecziye etmek istedikleri zaman bunlardan 9 tanesi bu cinayeti yapn üç hakikî kaatilden başka öldürülen adamın karısınm da aynı tarzda kı

bahtli olduğunu ileri sürerek, onun da öldürülmesini istiyorlar. Zira, onların kanaatine göre, kadın bu cinayeti duyunca sükût etmiş, vaziyeti emniyet teşkilâtına haber vermemiştir. Ve bu yüzden katillerin şerik-i cürmü addedilecek duruma düşmüştür. Buna mukabil bu heyetin diğer iki âzası kalkarak kadını müdafaa ediyorlar Ve bu susmasının da kocasının ona iyi bakmayışından ileri geldiğini, ancak hakikî suç sahibi olan 3 kaatilin cezalandırılmasını istiyorlar. Neticede mahkemenin diğer âzaları da, bu müdafaayı makûl görerek, bizzat cürmü işlemiş üç şahsın ölümle cezalandırılmasına karar vererek, kadını serbest bırakıyorlar.

Bu kat'î karar, bundan 3800 sene evvel Sümer kültür merkezi olan Nipur şehrindeki mahkeme heyeti tarafmdan verilmişti. Bu hususta görüşülen bazı hukukçuların söylediklerine göre, böyle bir vaziyet karşısında bugün dahi ayni şekilde karar verilmektedir. Bizim kanunlarımıza nazaran da, böyle bir hâdisede kadın methaldar sayılmaz. Kadının kabahatli olması için, yalnız cinayeti bilmesi lâzım değil, cinayeti yapanlarla birleşmesi, onlara yardım etmesi, onlara kolaylık göstermek suretile bilfiil katılması lâzımdır.

Bu metin, o zamanki Sümer devletinin siyasî ve kültürel hayatını aydınlatması bakımından çok mühim görülmektedir. Milâttan 1850 sene evvel vuku bulan bir cinayet vakasının hükûmet tarafından ele alınması ve bunun halk tarafından teşekkül eden bir mahkeme meclisi tarafından cezalandırılması meselesi, Sümer memleketinde yüksek bir medeniyetin mevcudiyetini gösterir. Çünkü iyi teşkilâtlanmış ve medenî olan Avrupanın Orta çağ cemiyetlerinde bile «kan dâvası» meselesi yerine, hükûmet otoritesi kaim oluncaya kadar bir çok asırlar geçmesi icabetmiştir.

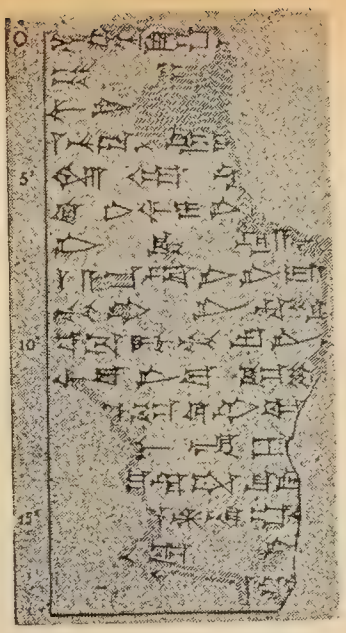

Çivi yazısının bir diğer yüzü..

Bu dâvayı ihtiva eden tabletin diğer nüshalarına ait parçaların mevcut bulunmasından bu metnin başka neticelerinin de olduğu anlaşılmaktadır. Demek ki, Nipur şehrinin mahkeme meclisi tarafından verilmiş olan bu karar, Sümer hukuk çevresinde çok mühim sayılmış ve buna benzer hâdiselerle karşılaşıldığı zaman hatırlanabilmesi ve verilecek cezalara örnek olması için bu metin birkaç nüsha olarak yazılmış ve saklanmıştır.

Bu cinayet vesikasının tercümesi:

Lusinin oğlu Nannasig, Kunanna'nın oğlu Kuenlil ve Addakala'nın kölesi bahçivan Enlil-ennam birlikte Lugal-apindu'nun oğlu Nişakku rahibi Lu-İnanna-yı katlettiler.

Lugal-Apindu'nun oğlu Lu-inanna öldürüldükten sonra Lu-İnanna'nın karısı ve Lu-Ninurta'nın kızı olan Nin-Dada'ya kocasını katlettiklerini söylediler. Lu-Ninurta'nın kızı Nin-Dada ağzını açmadı, ve dudakları kapalı kaldı. Sonra bu hâdise, İsin şehrindeki kıralın önüne getirildi. Ve kıral, Ur-Ninurta bu meseleyi Nipur meclisine havale etti. Orada Lugal...in oğlu Urgula, Avcı Dudu, Ali-Ellati, Lu-sin'nin oğlu Buzu, Ea'nın oğlu Eluti, hamal Şeşkalla, bahçivan Lugal-Kam, Sin-Andul'un oğlu Lugal-Azida ve Şara...'nın oğlu Şeşkalla meclise baktılar. Ve dediler ki:

«İnsan öldürenler yaşamağa lâyik değillerdir. Bu üç adam ve kadın, Lugal-Apindu'nun oğlu Nişakku rahibi Lu-İnanna'nın sandalyesi önünde öldürmelidirler.»

(Sonra) Ninurtanın memuru Su... Lilum ve bahçivan Ubar-Sin meclise baktılar ve dediler ki:

«Lu-Ninurta'nın kızı olan Nin-Dada'nın kocasının öldürüldüğü kabul edilir. Fakat, kadın ne yaptı ki öldürülecek.»

Sonra, Nipur meclisi âzaları onlara baktılar ve dediler ki:

«Kocasının düşmanlarını bilen ve kocası öldürüldükten sonra öldürüldüğünü işiten bir kadın kendisine bakmayan bu koca için neden susmasın. Kocasını öldüren o mudur? Yalnız hakikî kaatillerin cezalandırılması kâfidir.»

Nipur meclisinin bu kararı ile Su-sin'in oğlu Nannasig, Ku-Nanna'nın oğlu berber Ku-Enlil, Addakalla'nın kölesi bahçivan Enlil-Ennam'a cezaları tatbik edildi.

Bu muhakeme, Nipur meclisi tarafından yapılmıştır.

Arkeoloji müzeleri Çivi yazıları mütehassısı
Hatice KIZILYAY

Yıldız camlinde Abdülhamid'in bir cuma selâmlığı.

Tenkid:

23-24 temmuz 908 gecesi Yıldızdaki Mecliste kimler bulunuyordu?..

Yeni Tarih Dünyası, tarihî vak'alar üzerinde daima hassasiyetle durulması ve hakikatlerin tahrif edilmemesi tezini müdafaa etmektedir. Burada okuyacağınız yazı, yakın tarih vukuatına vukufu ve salâhiyeti ile tanınmış sayın İhsan Nuri Sir'in, hakikate uymayan bir tarihi yazıya cevabıdır ki, ayni zamanda bazı vukuatı aydınlatmaktadır.

Yazan : İhsan Nuri SİR

Sonposta gazetesinde tefrika halinde neşredilip âhiren ikinci kısmının sona ermediği bildirilen (İstibdattan Cumhuriyete) başlıklı hâtıratın son parçalarındaki bir kaç nokta tavzih ve tashihe muhtaçtır. Mezkûr hâtıratın 164 ve 165 No. lı tefrikalarında Kanunu Esasinin Abdülhamidin muvafakatine ikti ran etmeden Rumelinde ilân edildiği 23 - 24 Temmuz gecesi Yıldız sarayında istişari mahiyette olarak toplanmış olan Vükelâ Meclisinden bahsolunmakta ve cereyan eden ahvalden bazı parçalar

nakledilmektedir. O gün akşamdan nisfülleyle kadar vazifeten mabeynde bulunmuş ve bazı ahvale yakından vâkıf olmuş bir fert sıfatile görüp işitiklerimi (Yeni Tarih Dünyasına) bildirmeği, bazı hakikatlerin nisyan perdesi ile örtülü kalmaması için faydalı gördüm.

Sandalyesiz nâzır sıfatile eski sadrıâzamlardan Kâmil Paşanın dahi hazır bulunduğu Meclis-i Vükelânın o günkü içtimaı akşam üstü başlamış ve hattâ akşam yemeği mâbeynin üst katındaki holde, o günün usûl ve vekayiinden tamamen bîhaber saray mensuplarının hazırladıkları mükellef sofrada yenmiş ve müzakere gece yarısına kadar devam etmiştir. Nihayet Meclis-i Vükelâ, telâkki ettikleri irade-i seniyyeye imtisâlen Kanunu Esasinin mevkii meriyete konulması hakkındaki mazbatasını tanzim ve takdim ederek evlerine dönmüşlerdir. Bu arada yalnız Harbiye Nazırı Ömer Rüştü Paşa avdet müsaadesine intizaren meclis odasında beklemekte idi. Bir müddet sonra maiyyet memurlarından birini avdet müsaadesinin istihsaline delâletini rica etmek üzere başkâtip Tahsin Paşanın nezdine yolladı. Daima muntazam kisve ve müeddep halini muhafaza ve iksa eylediği İstanbulin'in tek düğmesini bile çözük bulundurmamayı itiyad edinmiş olan Tahsin Paşa, o gece dairesinde âdeta yarı soyunmuş denecek, bitkin bir halde yazı masası başında oturuyordu. Memuru dinledikten sonra, verdiği cevap (Ömer Rüştü Paşaya selâm söyleyin, ben artık huzur-u şahâneye gidemem) den ibaret kaldı. Bunun üzerine ikinci mübeynci Nuri Paşa vasıtasile istihsâl edilen irade-i seniyyeye binaen Harbiye Nâzırı bugünkü (Maçka Palas) karşısında o zamn Arap Mehmet Paşa konağı denilen ikametgâhına avdet ettiği sırada Teşvikiye camii minaresinde sabah ezanı okunmakta idi.

Abdülhamidin bir portresi.

Binaenaleyh Meclisin nisfülleylde müzakereye başladığına dair bir İngiliz muharriri tarafından yazılıp, hâtıratta yer alan malûmat hakikate muhaliftir.

Mezkûr meclise vükelâdan bazılarının çağırıldığı ve Şeyhülislâm Cemalettin Efendinin davet edilmediğinden içtimada bulunmadığı, Cemaleddin Efendinin kendi hâtıratına atfen mezkûr tefrikalarda bildiriliyor. Halbuki Meclis-i Vükelâ o gece bütün âzası ile ve Mecliste bulunmadığı bildirilen Şeyhülislâm Cemaleddin Efendi de hazır olduğu halde toplanmıştır. Serasker ile Bahriye Nâzırı ve Topkane Müşiri de Meclise davet edilmiş gösteriliyor. Halbuki bu üç makam sahipleri Meclis-i Vükelânın âzay-ı tabiiyye ve daimesinden olmaları hasebile her içtimada bilâ davet Meclise bulunmağa salâhiyettar oldukları gibi, istişarî mahiyette olmayıp, fevkalâde bir hususa karar vermek üzere fevkalâde olarak toplanan o geceki Meclis-i Vükelâda da hazır bulunmakta idiler.

Şeyhülislâm Cemaleddin Efendinin Mecliste bulnmadığını hâtıratında zikretmesi ketm-i hakikattir, Efendi merhumun bu suretle bir hakikati saklaması ise anlaşılması güç bir keyfiyettir.

Vukuatın zuhur ve inkişafından haberdar olmayanların -ki sarayda büyük bir ekseriyet idi- nazarı dikkatine çarpması lâzımgelen bir hakikat var idiyse, o da sarayın muayyen yerlerindeki daimî ve muhtelit nöbetçilere ilâveten o gece askerî devriyelerin de dolaştırılması idi. Rumelinin muhtelif merkezlerinden, gerek sadaret ile dahiliye ve makam-ı Seraskeriye (Harbiye Nezaretine), gerek doğrudan doğruya Abdülhamidin şahsına hitaben çekilen ve tehdit ve hakaretlerle dolu olan telgraflar o kadar çoktu ki, Yıldız telgrafhanesi bunları ahz-ü kabule yetişemediğinden, bu gibi telgraflar ayrıca İstanbul merkezinden de demet demet geliyordu. Bu ahval cereyan ederken, bütün geceyi uyanık olarak geçiren Abdülhamidin mâbeyn binasına gelmiş olmayıp, dört tarafı kademe kademe nöbetçi ve tüfekçilerle muhat bulunan hususî dairesinde bulunduğu muhakkaktır. Padişah ile Meclis arasında tebliğ ve tebelluğ vasıtası olan Kâtib-i Sâni Arap İzzet Paşa ile Muhasip Nâdir Ağanın mâbeyn ile hususî daire arasında mekik dokurcasına gidip gelmeleri de bunun bâriz delillerinden biridir.

Şu halde, padişahın meclis müzakeresini bitişik odadan dinlediğine dair hâtıratta verilen malûmat asılsızdır.

Hakikat ile kat'iyyen alâkası bulunmayan bir cihette, o gece Meclis-i Vükelâda Serasker Rıza Paşa ile Topkane Müşiri Zeki Paşanın münakaşada bulunmuş olmalarıdır. Zira Kanun-u Esasinin ilânından birkaç gün evvel

(Sonu 252 ci sayfada)

Bir yabancı gözü ile harem kadını

Haremden Mektuplar: 6

II Bayezid'in karısına yazılan mektup

Yazan :
M. Çağatay ULUÇAY

II. Bayezid'in karısı ve Sultan Mahmud'un anasına yazılan ikinci mektup:

Ayni kadının gönderdiği ikinci mektupta, birinci mektupta yazdığı ricalarının yerine getirildiği, kocası Mehmet beye Balıkesir sancağı verildiği, Mehmet beyden ayrılmağa hiç niyeti olmadığı, yaptığı yardımdan dolayı çok teşekkür ettiği bildiriliyor.

Ayni zamanda tayin işinin nasıl yapıldığına dair de tafsilât veriliyor. Sultan Mehmed'in anasının delâletile Ahmet Paşa, Mustafa Paşa, Defterdar Sinan Çelebi ve İmrahor Mustafa Çelebi harekete geçiyorlar, Şami Hatunoğluyla aralarını buluyorlar ve Mehmet beyi Balıkesir sancağına tayin ediyorlar. Yine bu mektuptan, Sultan Mahmud'un, ayni anadan doğan Gevher Sultan adlı bir kızkardeşi olduğu anlaşılıyor. Böylece, mahiyetini pek iyi bilmediğimiz bu karışık işte, Bayezid'in karısının müdahalesiyle ve devlet adamlarına tesir yapma

Haremağası ve bir cariye

siyle sona eriyor. Meselenin hal sureti mektupta şöyle izah ediliyor:

Valide-i Sultan Mahmud mükerrem;

Mahmud Şahın, Cevher Şahın mübarek gözlerin öperim. Mahall-i kabulde vaki'i ola.

Selâm-ı firavan ve tahiyya-ı bî-payan iblâğ ve ithaf kabul buyurulduktan sonra lütf-i maabda meftuh buyurub istikşaf etmeyüb bu canibden istifsar ül-hal olunursa lilahilhamd ve'l-minne sultanım hazretlerinin eyyam-ı devletinde şimdiki halde Balıkesir sancağı inayet olundu. İnşaallahâlaziz an karib evkatta mezkûr yere vararüz. Eğer ma-baki ah valimiz istifsar olunursa, Sami Hatunoğlu Paşalara ol hin de isal olunan mektubumda müfarekat olunmamıza himmet edesiz demisler. Bu tarik-i zadan murad mihrimden geçüb mufarekat imis. Öyle olsa âsitane-i saadetten harem geldikden sonra mektublar yazub Piri Paşaya (bir kelime okunmuyor) Mustafayı gönderüb ibramlar edüb eğer izamdan muradunuz mufarekkat ise mümkün değildir, iftirak etmezem. Hâşâ devletlû Hüdaven digâr ben cariyesine zulmede,

Harem'in loş odalarında bir cariye

Arap hereminde cariye

ahvalim arzedün, ya beni isal etsünler, ya anları bu canibe getürsünler deyu tevekki ettükçe anlar, an karib evkatta gelür deyu iğmaz ederdi. Akilimize himmet edün deyu mektub yazub mukaddema sultanım hazretlerinin iltimaslarıyla necat buldukda bu hâksarî hakdan getürüb bendenuvazlık olunub şehzade yüzü suyuna kendulara muhib olduk yazılmış idi. İntizar-ı dideleri lütfünüze manzur iken mihrünüze mazhar düşmenin sebebi ma'lûmunuz olmadı. Tevakku' olundu ki, Mehmet MBey, hatıriyçin isa olunmamamızı reva görmeyüb eğer murad iftirak ise kaabil değildir, ittisa linize himmet edün deyu mektub isâl oluben ve emir ahur Mustafa Çelebi ile muvafakat edüb anlar paşaya Mustafa'dan evvel varub söyledikde muavenet ettiler. Ba'dehu Ahmet Paşaya gönderub anlar dahi kemâ-yenbeği devletlû sultanım yüzü suyuna muavenet ettiler. Aharkâr va'de ile koyub bir müddet dahi süründürmek murad edindiler. Ahar son divanda arz yazub Mustafayı divana gönderüb sğer mücrim isem emr-i padişahi yerine varsun, zıddına ameldar değilim; bir kaç günde bir üzerime adem koyasız dedim.

Eğer ahvalim arzedib anları bunda ya bizi anda gönderirseniz febiha, varana ahvalim arzederim, ruk'a sunarım dedim. Ahmed Paşa Sinan Çelebi defterdar hayli muavenet etmişler, arz aluben Balikesriye (Baikesir inayet buyurdular. Amma bu hususta (bir kelime okunamıyor) Ali bendeleri sa'yeler, ikdamlar edüb defterdara ve bazi ekâbire varub söylemekte taksir etmeyüb sultanım hazrfetlerinden ismarlananlardan artuk hizmet ve sa'yetti. Ümmizdir ki, bu hususta olan sa'y-i cemili mukabilinde bu biçarei hâkden getürüb devlet lû sultanım hazretlerinin ayağı toprağından dirileceği izdiyadıma himmet ve inayet edesiz. Mahza ana olan bu cariyelerine aid ve raci'dir. Eğer inayet olunur, eğer olunmaz sizlerden bilürüm, paşalardan dahi ruk'a-i niyazı vardır, Paşa inad edecek mahal değildir, baki ves-selâm aled-devam.»

Sağ yanında ise, şunlar yazılmaktadır:

«Ve mukaddema anın hakkında denilen kaziye gayri vaki' idüğüne tamam ilmimiz yetişti, şöyle ma'lûmunuz ola. Mahza bazı kimesneler nifak etmişler, bir dürlü dahi değildür, şöyle biline baki herem sizindir.

Cülfem Hatuna selâm ederim, mahalli kabulde vaki' ola, duadan feramuş etmesünler. Mustafa, Kasım sizlere ve anlara selâm eder kabul buyurula ve's-selâm.

Ba'dehu mektub-ı lâtifinizde üzerinize nasbolunan ağayı riayet edesiz demişsiz. Elden geldikçe şol ki, mümkün idi, ettük. Amma kendumuz olub hizmet uhdesinden gelmedüğü ecldan bey hazretlerinin ayağı toprağından dirliği emininden olmasına veraka istişfa' taleb etti, ümmizdir ki, ihsan edüb isâl edesiz, ölünceye duacınız ola ve'd-dua» (1).

(1) Top. Arş. No. E. 10515

MEMLEKETİMİZE GELEN RESSAMLAR

(Baş tarafı 234. sayfada)

eux'a Constantinople par Preziosi) kitapcı Nişanyan vasıtasiyle görebildim, İstanbul dilencileri hakkındadır. Bunların çoğu malûmdur. İç lerinde her çeşidi var. O zaman da İmparatorluğun her bir tarafından illetii ve illet siz dilenciler İstanbula akın etmiş içleriyde Tsaiyalı, Van lı olanlar, derviş kıyafetli malûl seyyahlar, Harput'lu, Bosna'lı, Pire'li ve Türk, Arap, Rum, Ermeni, Yahudi, çingeneler ve saire.. sayılıyor. Bunların hepsinin hem kaleminden çıkmış bulunma sı hasebiyle hem de sanat noktasından kıymetleri fazla.

İstanbul halkının dilencilerı fakir sanarak tarihde bu suretle görülen himayeleri de bugün aynen hattâ mara zî bir şekilde mevcuttur. Adetâ bunlar tarihimiz boyunca yol kesenler ve yol tahsildarları gibi İstanbulu mıntakalara ayırarak icrayı sanat etmişlerdir. Preziosi de bunları tarihe mâl etmiş.

Bütün bunlardan, yani gerek el yapması ve gerek mat bu' olanlardan çok gördüm. Çoğunun asıllarına sahip ola bilmiş ve yahut fotoğraflarını mümkün mertebe elde ede bilerek üzerlerinde etüdler ve neşriyatta bulunabildim (1)

Bu yazımı da gördüklerime dayanarak sıraladım.

Kanaatimizce Preziosi resim sanatı noktasından ve gerek XIX uncu asırda tarihi yaşayışımızı canlandırması bakımından çok kıymetlidir. Bunları buldukça toplamalı ve imkânlar nispetinde neşrini temin etmeli veya ettirmelidir. Bugün Preziosi orijinallerini bulmak aramağa mütevakıf olmakla berabei almak ta maddeten zorlukla mümkündür. Matbu' olanları bile müşkülâtla bulunabiliyor. Bunları artık tesadüfle tedarik imkânları da kolay değildir. Zira Preziosi eserlerini bilenler ve tanıyanlar çoğalmıştır ve aranmaktadır.

Hakikî Preziosi'leri bulmak zorlukları karşısında bu günkü güzel tabi' imkânları karşısında matbu'larını da el de etmek mümkün bir hâle girmiştir. Bunların Millî Eğitim makamlarımızca albümler halinde bastırılmaları da temenniye şayandır. (1)

(1) a — XIX uncu asırda İstanbulda malûl dilenciler ve ressam Preziosi. Türk Tıb Cemiyeti mecmuası No. 12, 1936. Fransızcasiyle birlikte.
b — (Les Gueux Mutilésd' İstanbul vus Parl le Peintre Preziosi) Paris Aesculape No. 1936.

(1) No. 1 deki kapak resmi Preiosi'nindir. Zonaronun denmişti. Bu vesile ile tashih ediyoruz.

Tenkit

(Baştarafı 249.cu sayfada)

Serasker Rıza Paşa ile Sadrıâzam Feric Paşa birlikte azledilmişler ve Rıza Paşanın yerine Harbiye Nazırı unvaniyle Ömer Rüştü Paşa getirilmiş ve mesned-i sadarete Sait Paşaya tevcih olunmuştu.

Azledilerek evine çekilmiş ve mezkûr geceki mecliste bulunmasına imkân kalmamış olan Seraskeri, ayni Meclisteye bulundurmak ve Zeki Paşa ile münakaşaya tutuşturulmak gibi konuşturmak tavzih ve tekzibe ihtiyaç göstermiyecek derecede muhayyeldir.

Meşrutiyetin ilânına takadüm eden günlerden birinde Kanunu Esasî hakkında Abdülhamidin bir sualine Seraskerin verdiği şayan-ı dikkat cevap (Tarih Dünyası) nın 1 Nisan 1951 tarihli 22 No. lu nüshasında tafsilen münderiçtir

İ. NURİ

Bir Tetkik :

Osmanlı Padişahları hakkında notlar

Yazan : Şefik ATEŞLİKAN

1 — Osmanlı İmparatorluğu 625 yıl sürmüştür.

2 — Osmanlı İmparatorluğunu 36 padişah (biri halife) idare etmiştir.

3 — Saltanat müddeti en uzun olan Kanunî Süleyman dır (45 yıl - 11 ay - 10 gün).

4 Saltanat müddeti pek kısa olan 5. Murattır (3 ay - 3 gün).

5 — Fatih Sultan Mehmet ve pederi İkinci Murat ve üçüncü Ahmedin oğlu birinci Mustafa ikişer defa saltanata cülüs etmişlerdir.

6 — Hiç çocukları olmıyan padişahlar Birinci Mustafa, İkinci Süleyman, Birinci Mahmut, Üçüncü Osman, Üçüncü Selim'dirler.

7 — 2. Osman, 4. Murat, 2. Ahmet, 4. Mustafa, 5. Murat, 2. Hamit, 5. Mehmet, 6. Mehmet, 2. Mecid'in sulbundan gelen çocukların hiç birisi padişah olamamıştır.

8 — Osmanlı padişahları içinde (Üç) Osman, (bir) Orhan, (beş) Muart, (iki) Bayazıt, (altı) Mehmet, (üç) Selim, (iki) Süleyman, (üç) Ahmet, (dört) Mustafa, (bir) İbrahim, (iki) Mahmut, adlı padişahlar saltanat sürmüşlerdir.

9 — İkinci Murat ve oğlu Fatih Sultan Mehmet, birbirleri lehine iki defa tahtan arzularile feragat etmişlerdir.

10 — İkinci Bayazıt oğlu lehine bir defa tahttan feragat etmiştir.

11 — 2. Mustafa, 4. Mehmet, 1. İbrahim, 1. Mustafa, 2. Osman, 4. Mustafa, 3. Selim, 1. Abdülaziz, 5. Murat, 2. Hamit, 2. Mecit, devlet ve millet menfeati için cebren hal' edilmişlerdir.

12 — 1. Mustafa ve 1. İbrahim ve 5. Murat aklî muvazeneleri bozuk oldukları için hal' edilmişlerdir.

13 — Üçüncü Mehmet'in (iki), birinci Ahmed'in (üç) birinci İbrahimin (üç) dördüncü, Mehmed'in (iki) ikinci Mustafanın (iki), üçüncü Ahmedin (iki), birinci Abdülhamidin (iki), birinci Mahmud'un (iki), birinci Abdülmecidin (dört) padişah çocuğu olmuş ve saltanat sürmüşlerdir.

14 — 2. Süleymanın (1) çocuğu, (1. Abdülmecidin (50) çocuğu, 3. Muradın (130) kadar, çocukları olmuştur (tahminen).

15 — En çok kız evlâdı olan (28 aded, 1. Abdülmeciddir).

16 — En çok erkek evlâdı olan padişahda (26 aded üçüncü Murattır) tahminen.

17 — 1. Abdülaziz ve Yıldırım Bayazıt (intihar etmişlerdir).

18 — (Şehzadelerden) intihar eden de Abdülazizin oğlu Şehzade Yusuf İzzeddindir.

19 — 1. Murat harb meydanında ilk ölen padişahtır (Yabancı bir şahsın tecavüzüne maruz kalmış ve şehit payesine ulaşmıştır).

20 — 2. Osman, 1. Mustafa, 1. İbrahim, 3. Selim, ve 4. Mustafa hazerde katl edilmişlerdir (İsyanlar neticesinde veya kardeşleri tarafından).

21 — Veraset usulile babadan oğlu saltanat muntazaman intikal etse idi şimdi, 1. Osmanın oğlu büyük vezir Alâaddin Ali Paşa padişah olacak ve bunun neslinden muntazaman sülâle ilerleyecekti.

22 — Veraset usulünü değiştirip hanedanın en yaşlı azasının hükümdar olmasına sebep olan büyük Validesultan (4. Murat ve 1. İbrahim valideleri) Mahipeker, Kösem Sultan sebep olmuştur.

23 — Babadan oğla padişahlık intikal etse idi, şimdi padişah II. Osman (genç)in çocukları tahta culus edeceklerdi.

24 — Yabancı ülkelerdeki devletlerin davetlerini kabul eden ve gayri resmî ziyaretlerde bulunan ilk padişah 1. Abdülazizdir.

25 — Osmanlı padişahları içinde Hacca gitmiş olan bir padişah yoktur.

26 — İlk Hacca gitmeği tasavvur eden ve bu tasavvuru feci ölümiyle neticelendiren padişah II. Osmandır.

27 — Vatanı habersizce terkedip yabancı bir milletin himayesine sığınan ilk padişah 6. Mehmet Vahdettindir.

28 — 2. Mecit (halife) hal' edilen sonpadişahtır.

29 — Sultan Osmanın oğlu büyük vezir Alâeddin Ali paşa memleket ve millet menfatı için saltanat sırası kendinde iken, kardeşi sultan Orhana saltanatı terketmiş ilk vezirdir.

30 — Alâaddin Ali paşa ilk vezir ve ilk paşalık unvanını alan bu zattır.

31 — İlk vezir Çandarlı Ali Paşadır.

32 — Osmanlı padişahlarına, sefahatı aşılayan, içki içirten, saraya yabancı kadınları sokan, ilk vezir Çandarlı Ali Paşadır (1. Murat devri).

33 — İlk kadıasker Çandarlı İbrahim Paşadır).

34 — İlk gözlük takan padişah 6. Mehmet Vahdettindir.

35 — Bizans nezdinde ilk rasmi, mektep ve muhakemenin lüzumunu izhar eden ve akalliyette kalan Türkler için bunun mutlak surette lâzım olduğunu belirten ve cebren yapılmalarını mecbur eden padişah (1. Bayazıttır).

36 — Çelebi Sultan Mehmet kardeşini bir yay ipinle boğan ilk padişahtır.

Kaadirilik'in İstanbula Gelişi ve Yayılışı

Yazan : Cemâleddin Server REVNAKOĞLU

Kuruluş tarihi itibarile, Eşrefîlik'den sonra ikinci bir şu'be olmakla beraber İstanbulda en çok tanınmış, tutunmuş ve zuhuru zamanından beri yani hicrî ve takribî olarak 1010 tarihlerinden sonra (1) günden güne genişlemiş, asırlar boyunca hükümran olarak köklü izler ve te'sirler bırakımış kuvvetli bir kol olan «Rûmiyye» yi, Rûmiliği, südüne su katılmamış öz kandan bir Anadolu çocuğu, bir Türk velîsi olan: Tosyalı İsmâil-i Rûmî, meydana getirmiştir.

Menbaların çoğunda, «Kibâr-ı Meşâyih-ı Kaadiriyye'den, Kemalât-ı Zâhire ve Ma'neviyyesi müberhen (apaçık ortada) mekaamat ve keramatı, meşhur ve müsellem, (herkes tarafından teslim olunmuş) Piyşvâ-yi ehl-i Târîkat, muktedâyi râh-i hakikat, umde-tül-ârifin, zübde-tül-kâmilin, reîs-ül aktâb, eşşey-ı müfahham, Cenâb-ı Pîr-i Sânî: İsmâil-i Rûmî, Kuddise sirrehu, yahut - Kaddes-allahü sirrehu.. (Sırrı mukaddes olsun; Allah sırrını takdîs etsin!) tarzında; Tarîkat an'ane ve edebiyatının saygılı sözleriyle övülen ve gösterilen İsmâil-i Rûmî, (2)

Rûmîliği İstanbul'a getiren, «Pirî Sânî» - ikinci Pir - : Tosyalı İsmâil-i Rûmî'nin, Tophanede Kaadrîhâne hazîresinde, dökme pirinç şebeke içindeki açık türbesi.. - [Sağ sütunun başında kısmen ve şebekenin en üstünde tamamiyle sekiz terkli (dilimli) üst ortası kendi çuhasından düğmeli yeşil renkte Huseynî destarlı Rûmîyye tâci görünmektedir.]

İstanbulun münevver Kaadîri şeyhleri arasında, esâlet ve necabetiyle tanınmış; yüzünün ve ellerinin güzelliği, beyazlığı dolayısiyle «Pamuk Efendi» diye bilinen : İstanbul Kaadîri hânesi'nin, sondan bir önceki Şeyhi: Şerîf Abdüşşekür Efendi merhum.

Tosyalı bir sığırtmaç çocuğudur. Oralarda «Babsa» yahut «Badiğin» köyünde, (3) «Çoban Alî» ismiyle şöhret yapmış, kerametleri dilden dile dolaşan, ma'nevî kemâle sahip, hâl ehli, muhterem bir ümmî'nin sulbünden dünyaya geldi. (4).

O zamanlar kaza merkezi olan «Tosya» ya ve oradan Kastamoni'ye geçti. Buralarda zamanının dinî ve içtimâî bilgilerini, lüzumu kadar tahsil ettikten sonra, o çevrenin «Halvetiyye» büyüklerinden Şeyh Ahmed Efendi'den Tarîkat a-

larak ibtidâ-yi-sülûk'e ve mücahedeye (kendini terbiye için nefsiyle savaşmaya, Tarîkatine âit vazife ve dersleri yerine getirmeğe) başlamış ve bir müddet bu yolda devam etmiş olduğu görülür..

«Seyr-i- Sülûk» denilen mânen yükselme ve ilerleme yollarını, bu şekilde muvaffakiyetle bitirdikten sonra, irşad makamına geldiği sırada, bir gece rüyasında, büyük Pîri: Gav-i- a'zam tarafından kendisine;

— Sen, bana gel! Bağdada gel! buyurulur.

Bu davet ve irşat üzerine, «Âşıka Bağdat yakındır..» yahut «Bağdadı uzak görmeyen âşıka, Basra yakındır..» diyerek çağırıldığı yere yönelir; Pirî'nin huzuruna yüz sürmek üzere hemen Bağdat yollarına, cânân ellerine düşer.

Artık vuslat ve hasret vecdinin bütün şiddetiyle yanıp tutuşan İsmâil-i Rûmî, bir hamlede Bağdadı bulmuştur bile.. A'zam ve muazzam Pirî'nin, çöl kenarında, muhteşem Türbesinin harîmine yüz sürmek, eşiğine başını koymak saadetine erişmiş bulunuyor. Burada Gavs-i-a'zam evlâdından, Pir-evi'nin Şeyhi ve Bağdat Nakiyb-ül- eşrâf'ı, bulunan; Seyyid Feyzullah Efendi'nin hizmetine girerek, bu defa da, «Kaadriyye» usulü üzere bi'at ve intisap edip (5) özlediği maksuda kavuşan İsmâil-i Rûmî, şimdi de höcreye kapanıp kendini riyazete çekmiştir.

Bu derunî safâ içinde, bir «Erba'în Halveti» çıkarmak, yani ara vermeden kırk gün süren sıkı bir perhiz ve inzivayi tamamlamak, «Sülûk» ünü bitirmek gibi birbirini sırasiyle takip ve ikmal eden zor geçitleri süratle, kolaylıkla geçerek, az bir zaman içinde, büyük farklarla olgunlaşmış olduğundan, Seyyid Feyzullah Efendi'den, kendisine verilen icazetnameyi, bütün icaplariyle hakketmiş bulunmaktadır:

Mensubları arasında Ziya Paşanın, Sadaret müsteşarı Şefkati Bey'in, geçen yıllarda cefat eden Sivaslı İsmail Hakkı Paşanın, yani bilinen ismiyle: Orgeneral Kurdcebe Noyan'ın ve babası Yarbay Ömer Lütfi Bey gibi güzide insanların da bulunduğu: Sivasda, Kaadirîyye'nin «Halisiyye» kolundan - Ali'nin karıncası mânasına - Mur Ali Baba dergâhının son eski Şeyhi: Abdülvahid Efendi (Birden), yıllarca önceye âit bir seyahat esnasında. [Başında Celâlî Müjgânlısı, sırtında koyun pöstekisi, sağ elinde teber, solda kkeşkül, binlik tesbih, belde kemer, üstünde kanberiyye ve yalınayak görünmektedir.]

Bu sefer de, yine Pirî'nden gelen ikinci bir iltifat, yeni bir vazife ile:

— «Yâ Rûmî; Rûm'a git! (Anadoluya uzan) (6), tarikatimi yay!» emrini alır.

---

(1) İsmâil-i Rûmî'nin İstanbula geldiği tarih, yalnız «Mir'ât-i- İstanbul» da yazılıdır. O da, (1020) de olduğunu gösteriyor.

(2) Halvetiyye Şeyhlerinin âlimlerinden olup yine İsmâil-i Rûmî diye bilinen Aydınlı Şeyh İsmâil Efendi, başkadır. Hâ-

dis ilminden «Esâmi-i-Ruvât» (Hâdîs-i şerif rivayet eden Râvî'lerin isimleri) adındaki marûf eser, bu zâtındır. Hicrî 1057 de, Aydında göçmüş, oradaki «Hindiye» dergâhına gömülmüştür.

(3) «Mir'ât-i- İstanbul» un «Ziyaret-i- Evliya» nın, «Gülzar-i Kaadri» nin, ve bazı yazma dergilerin «Badin, nam kar yedendir.» demeleri, «Tomar-ı Turuk-ı- aliyye» nin de, «Bansa kasabasında..» göstermesi, hep biribirielrinden alma yanlışların tekrarı ve devamıdır. «Osmanlı Müellifleri» nde, «Tosya'nın Babsa köyünden olduğu..» yazılmıştır ki; tercihan doğrusu budur.

Tosyada, İsmâîl-i Rûmî'nin kendi dergâhındaki hususî kayıtlarda ise; Pîrin doğduğu yerin adı, «Badin» değil;; - şimdi Çankırıya bağlı bulunan - «Badiğin» şeklinde gösterilmiştir. Bunun böyle olduğunu, Tosyalı velînin irfanlı torunlarından H. Sıtkı Köker'in, lütufla riyle gördüğüm notlardan öğrendim.

Son zamanlarda, haylî emek vererek, Cedd-i- Celîl'ine lâyık bir kitab-ı cemîl hazırlamakla meşgul bulunan faziletli dostuma, pek müteşekkirim. Bu sahanın ilk ve güzel bir me'hazini teşkil edecek olan kıymetli eserine ve kendilerine, şimdiden feyizli başarılar dilerim.

(4) Emirgânda, «Kaadriye» den, Haffâf zade - Kavaf zade Şeyh Hüseyin Efendi tekkesinin, son Şeyhi ve Türbedarı; Bağdatlı Ganî zade Ahmet Muhyeddîn Efendi (Eriçok), Dâhil-i- gülistân-ı- tarîkat olan erbâb-i-dil'e dağıtılmak üzere 1332-1914 de, yayınladığı: «Gülzâr-ı- Kaadrî'den bir yaprak» isimli küçük broşüründe, - nereden aldığını söylemeden - İsmâîl-i Rûmî'nin 945 de doğduğunu, 94 sene yaşadığını, - menba'lardan hiç birinin tanımadığı - valdesi için de, «Ümm-ü- Hânî» adında bir hatun olduğunu yazar:

- [Bu satırlar, mürettiphane de dizilirken, kendisinin bir kaç gün önce: (14 Kasım; 1953 Cumartesi) ânî bir inme neticesinde, 83 yaşında bulunduğu halde, Allahın rahmetine kavuştuğunu haber aldık.

Kendisinden önce ayni tekkenin Şeyhi ve Türbedarı bulunan Bağdatlı Ganîzade merhum Abdüllâtif Efendi'nin oğlu idi. Tekkesinin son Şeyhi ve İstanbul Kaadrîhanesinin son «Sertarik» i olarak vazife görmüştü.

Uzun zaman Emirgân muhtarlığında bulundu. Mahalle işlerini, gayetle iyi bilirdi. Kaadrîlik'ten başka «Rıfaiyye» nin, «Sayyadiye» ve «Lehâsiye» kollarından, - teberrüken - icazetnamesi vardı.

1331-1332, 1914-1915 yılların da «Derviş Hediyesi» ismiyle neşrettiği küçük broşürler, o zaman İstanbul tekkelerinin kütüphanelerine ve bütün tarikat mensuplarına parasız olarak dağıtılmıştı.

«Mirgünlü» mahlâsiyle ta'limî ve tasavvufî mahiyette manzumeler kaleme alan, ve «Eşref oğlu» na, nazîreler meydana getirmiş bulunan: Mirgünlü merhum, son yıllarda nedense pek mütevehhim, şaşılacak şekilde endişeli görünmesine rağmen, gayetle kibar, daima terbiyeli, sevimli bir «kalem efendisi» idi: ruhu şâdolsun!]

(5) Sadık vicdanım'ın, «Tumar-ı Turuk-ı Aliyye» sinde bu bahsi yazarken: «... Seyyid Feyzullah Efendi'den Tecdidî bi'at ile..» diyorsa da, ayni tarikatten olmayan Şeyhe intisap etmek, ikinci defa da olsa, «Tecdidi bi'at» sayılmaz. «Tecdidi bi'at», ekseriya Şeyhin vefatiyle, ayni tarikatten bulunan bir başka Şeyhe, yahut merhum şeyhinin Halifesine, yeniden intisap ederek, Sülûk'ünü tamamlamak demektir. Buna, yeniden abdest alma mânasına: «Tecdid-i-vuzû'» tâbir olunur. Nisbet kaybolmasın diye caiz görülmüştür. Şeyh tarafından yapılırsa «Tecdid-i hilâfet» denilir.

(6) Önceleri yalnız Roma şehrine, Romalılara, ve Roma devletine mahsus iken, sonradan «Rûm» şekline konularak Anadoluya, ve «Rûmî» suretin de, Anadolu Türklerine verilen bir isimdir. Dokuzuncu asrın sonlarına kadar yazılan eserlerde, meselâ: «Lisan-ı Türki» - (Türk lisanı - dili) denildiği halde, onuncu asırdan sonra, Lisan-ı Rûmî - Rum lisanı; keza, üdebây-i Rûm -Rum edipleri, ülemay-i- Rûm - Rum âlimleri, bilginleri gibi tâbir ve tavsiflerin çoğaldığını görüyoruz.

Anadolunun, Diyar-ı Rûm - Rum diyarı, (memleketi, ülkesi) ismini alması, yine bu tarihlere rastlar.

«Arz-ı Rûm - Arzi mirî» tarzında söylenilir ve yazılırdı.

- [Bütün bina ve mezar kitâbeleri edebî kültürü, folklörü, ve iç tarihi üzerinde, yıllarca çalıştığım mübarek Erzurumun, eski kayıtlarda, «Erzin-i Rûm» yahut «Arz-ı Rûm» şekillerinde yazılması, yine o zamanlar Anadolu Türklerine «Rûmiyan» denilmesi, hâlâ kullandığımız: «Mollay-ı Rûm» «Celâleddin-i Rûmî, İsmâîl-i Rûmî, Şehr-i Rûmî, (Hasankal'alı meşhur Nef'î'nin, talebesindendir, Dîvan sahibidir.) Gibi tâbirler ve hass isimler, hep bu itibarla söylenilmiştir.

Abdülmecid'in Âşık Kızı

(Baş tarafı 237 de)

münasip görmemesinden kendisini bırakmamasından korkarak hiç haber vermeksizin, alelâcele hazırlanacak ve o uğursuz vezirle birlikte vatanını terkedivererek, kaçıp gidecekti:

İnsan kalbinin bütün zaâflarını çok iyi bilen Sultan Hamid, en küçük hemşiresinin bu pek ateşli kalbile kocasız kalmasını belki de ihtiyaten münasip görmemiş, ilk dullugunun pek az sürmesinde bunun için ısrar etmiştir!..

İlk Londra Elçimiz İngiliz hükümdarına itimatnamesini takdim ediyor

Osmanlı İmparatorluğunda İlk Londra Elçimiz

AGÂH EFENDİ

Yazan :
Sadettin PİRALİ

Bazı devletlerin İstanbulda daimî olarak oturan elçileri bulunduğu halde, Osmanlı İmparatorları 18 ci asrın sonlarına kadar, memleket dışında devamlı temsilci bulundurmak lüzumunu duymamışlardı.

Zeki, müdebbir ve yenilik sever bir hükümdar olan Üçüncü Selim, İmpartorluğunu tehdit eden çeşitli tehlikeleri göz önünde bulundurarak, «düvel-i muazzama» adı verilen büyük devletler nezdine daimî elçi göndermeyi kararlaştırmıştı.

Bu hususu, Cevdet Paşa, tarihinde şöyle belirtiyor:

«... Devlet-i aliyye ledel-ıktiza düvel-i saire nezdine bu veçhile elçi irsal edegelmiş ise de, bir devlet nezdinde daimî surette elçi ikamesi bu devirlere kadar âdet olmamıştı.»

Daimî elçi gönderme usulünün faydalarını da şöyle sıralıyor:

«... Bu surette sefaret usulünün fevaid-i âdidesi dergâr iken, devlet-i aliyye ötedenberû kendûsini düvel-i Avrupadan bigâne tutark, Avrupa ahvaline ihale-i enzar-ı dikkat etmediğinden, düvel-i saire nezdinde aleddevam elçi ikamesine lüzum görmemişti.

Avrupanın terakkiyat-ı cedidesi ve devlet-i aliyyenin vakt-ü hal iktizasınca düvel-i Avrupa ile peyda olan revabıt-ı adidesi, düvel-i Avrupa kaidesince sefaret usulünün lüzum-u vaz' ve tesisini ispat edip, hususile bu evanda revabıt-ı düveliyyeyi bütün başka bir hale koyan Fransa ihtilâli zuhuru ile bilcümle düvel-i Avrupayi tedarikât-ı ihtiyatiyyeye mecbur etiğinden, devlet-i aliyyenin dahi düvel-i fahime-i Avrupa nezdinde birer ikamet elçisi bulundurması derece-i vücupta görünmekle, düvel-i merkume nezdine birer elçi gönderilip, ve üç sene müddet tekmilinde onlar celb-ü iade ve yerlerine başkaları irsal ile, minval-i meşruh üzere hem umur-u sefaret idare ettirilmek, hem de bu tarikle ahval-i düvele vâkıf bazı zatlar yetiştirilmek sında, sefaret usulüne dahi hüsn-ü revabıt ve nizam verilmek hususunu Selim-i salis hazretleri tamim etmişti.»

Paşanın sarih olan bu yazısından, padişahı daimî elçi göndermeğe teşvik eden halin, Fransada patlayan ihtilâl olduğunda şüphemiz kalmıyor.

Yeni ihdas edilen bu daimî elçi yollama usulü hakkında, padişah kendisine yakın gördüğü Fransa devletinin elçisi ile müzakereye girişmeği arzu etmektedir. Fakat böyle bir teşebbü-

sün, Fransa ile harp halinde bulunan devletlere karşı iyi bir tesir yapmıyacağı düşünülerek, durumun İngilterenin İstanbul elçisi ile müzakeresi muvafık bulunuyor. Cevdet paşa, devrinde «çok veciz» sayılan üslûbu ile bu cihetı de şöyle açıklamaktadır:

«... Ancak bu keyfiyet devlet-i aliyyede muhaddes bir şey olduğundan, evvel emirde kendisne mahremiyyet ve ihtisas, sairelerinden ziyade olan Fransa devleti ile bilmüzekkere karar verildiği halde, devlet-i sairenin dahi kabulde teredüt ve itizar edemiyecekleri muhakkak ise de, bu esnada Fransada vukua gelen şûriş ve ihtilâl ve adem-i rabıta-i hal tekarrübile, oraya elçi gönderilse, elyem Fransızlarla muharip olan düvel-i Avrupânın inkisar ve iğbirarını mucip olacağından, husus-u mezkûr ip tida kûrûn-u mâzyieden beri ehl-i islâm ile sulh-ü selâh üzre bulnup, devlet-i aliyye ile kat'a mubarebesi vuku bulmayan İngiltere devletinin Derseadette mukim elçisi ile bilmüzakere kararlaştırılarak...»

Bu müzakere, bugünkü tâbirile agreman olacak. Herhalde mutabık kalınmış olacak ki, eski kalyonlar kâtibi Yusuf Âgâh efendi elçi tâyin olunuyor.

Sefaret heyetini teşkil eden diğer zevat ta şunlardır:

Sır kâtibi olarak mektubi-i sadr âlî hulefasından Raif Mehmet efendi, Avrupalıların asılzadelerden seçip elçilere maiyyet meumru olarak terfik ettkileri ataşelere mukabil, mayiyet memurluğuna Derviş ağa ile bir diğer hıristiyan, iki adet de tercümandan ibaret olan altı kişilik heyet Hicrî 1207 senesi sonlarına doğru kiralanan bir gemi ile İstanbuldan hareket ediyorlar.

Bu heyete verilen yolluk ve yıllık da, zamanının para rayıcı ve geçim imkânları hakkında fikr vermesi itibarile dikkate değer.

Elçi Yusuf Âgâh efendiye 15.000 kuruş harcirah ve 50 bin kuruş yıllık tahsisat, Raif Mahmud efendiye 4000 kuruş harcirah ve 10.000 kuruş yıllık tahsisat, Derviş ağaya 2000 kuruş harcirah ve 3000 kuruş yıllık tahsisat, baştercümana 3000 kuruş harcirah ve 8000 kuruş yıllık tahsisat, diğer tercümana 2500 er kuruş harcirah ve 6000 er kuruş da yıllık tahsisat verilmiştir.

Yusuf Agâh efendinin maiyetinde Londraya giden Raif efendi.

Elizabet, dünya nimetlerinden feragat kararı ile Sent Margript manastırında günahlarını çıkarıyor. (Golderon'un Londra Müzesindeki tablosu.)

Mukaddes tacı rehine koyan kraliçe

Yazan:
Kurady Gyula

Çeviren:
Sadettin PİRALİ

Macar tarihinde Elizabet adında müteaddit kıraliçeler, oldukça mühim yer almışlardır. Bu yazıda bunların birbirlerinin zıddı olan ikisinden bahsedeceğiz.

Yazımıza konu teşkil eden Elizabetlerden birincisi, «Macaristanın Azize Elizabet'i» ismi altında tarihlerde geçmiş olan Sent Elizabet (1207-1231) dir.

Kıral Endre ile Gertrud'un kızları olan bu Elizabet'i, 1211 yılında Thüring kontu Herman oğlu Lajoş (Lui) için eş olarak ebeveyninden istemiş, Endre ile karısı da, kızlarının henüz dört yaşında olmasına bakmadan bu isteğe muvafakat edip, o devirde misli görülmemiş bir cihaz düzerek, kızlarını Herman'ın elçilerine teslim edip, küçük damadın memleketine yollamışlardı.

Küçük Elilzabet nişanlılsı Lajoş (okunuşu Layoş) ile birlikte büyüdü.

Küçük prenses on dört yaşına henüz basmıştı ki, nişanlısı Lajoş ile nikâhlandı. (1221). Babasının ölülmünden sonra Thüring dükü olan Lajoş 1227 tarihinde büyük haçlı ordusuna katılarak «Mukaddes toprağın» fethi için sefere çıktı. Ellızabet sevgili kocasını nududa kadar teşyi etti. Onu bir daha göremiyeceği kork su ile içi titriyordu. Nitekim bu korkusu hakikat oldu. Lajoş daha yolda iken Otranto da âni olarak hastalandı ve genç yaşında öldü.

Kocasının ölüm haberini alan genç kadın, eğer Allahtan korkmasa canına kıyacak, kendini öldürecekti. Fakat aldığı din terbiyesi buna mâni olduğu için, manastıra kapanarak rahibe olmağı tercih etti. Bütün servetini muhtaç fakirlere dağıttıktan sonra, hastaların yardımına koşup onları iyi etmek için hayatını tehlikeye atmaktan çekinmedi. Düşkün ve âcizlere bir hizmetkâr gibi çalışarak

yardım etti. Rahibesi bulunduğu manastırda çıplak vücuduüne giydiği sert, kıllı elbise içinde, yalın ayak dolaşarak en âdi işleri görmekten kaçınmadı. Yirmi dört yaşında manastırın soğuk duvarları arasında hayata gözlerini yumduğu zaman, ölüm döşeğinde dahi bir ilâhe kadar güzeldi. Onu yalnız Macarlar değil, bütün hristiyanlık âlemi «Azize Elizabet» olarak tanırlar.

Sent Elizabetten iki asır sonra Macar tarihinde yer alan kral Albert'in karısı Elizabet'e gelince bu, kadın kocasının ölümü üzerine dul kalınca, karnında taşıdığı çocuk ile sarayı terkederek, Macar tahtına göz dikmiş olanların iştihalarını kırılarında bırakacak şeytanî bir plân kurdu.

Nedimelerinden İlona Kotaner ile anlaşmıştı. Bu deli saray kadını kraliçenin «mukaddes krallık tacının» muhafaza olunduğu odanın anahtarı ile «kraliyet mührünü» aldıktan sonra, kandırdığı bir askerle, saray hademelerinden bir erkeğin refakatinde gizlice Vişegrad'daki küçük kiliseye bir gece yarısı girip, «taç odasına» yanındaki iki erkeği sokmuştu. İlona kilisenin mihrabına kapanıp, korkudan titreyerek dualar ederken, aşığı olan neferle, kraliçenin hizmetkârı «mukaddes tacın» kilitli olduğu demir sandığı açmağa uğraşıyorlardı. Paslı kilit açılmayınca, âşık nefer ile sadık hademe demir sandığın menteşelerini kırmak suretile sandığı açtılar. İnciler, yakut ve zümrütlerle süslü olan taç gözleri kamaştıran bir güzellikle önlerinde duruyordu. Ancak kilise büyüklerinin derin bir hürmetle parmaklarını değdirmiş oldukları bu kıymetli aynı zamanda mukaddes hazineyi İlona'nın aşığı hoyrat elleriyle yakalayıp sandıktan çıkarırken, saray hademesi de, Macaristanı temsil eden «altın yaldızlı elma»

Bank Ban'ın Gertrud'u öldürmesi.

yı, taç giyme merasiminde kullanılan «boyun zinciri» ile «kılıcı» Sent İştivan'ın sırma işlemeli harmaniyesi ve daha sair taca müteallik eşyayı toparlayıp paket yapmakla meşgul oluyordu. Hırsızlar işlerini büyük bir soğuk kanlılıkla bitirdikten sonra, kraliçenin emri gereğince son süratle Komarom'a doğru yola koyuldular. Elizabet onlardan daha evvel bu şehre gelmiş bulunuyordu. Krliçe, taca kavuşunca rahat bir nefes aldı. Artık «hakkı hükmüranisine» tecavüz edemezlerdi. Zira, bu tac olmayınca Macar tahtına başka birinin geçmesine imkân yoktu. Birkaç gün sonra doğan oğlu üç aylık olunca, iki kilodan daha ağır olan bu tacı onun başına geçirerek merasim yaptırıp, onu beşinci Laszlo unvanile Macar kralı ilân ettirdi (1441).

Artık maksat hâsıl olmuştu amma, bu haris kraliçenin şahane emellerini idame ettirmesi için kâfi derecede parası yoktu. Almanya İmparatoru Frederik III'e başvurdu. İmparator açık göz bir adam olduğundan kuru bir senet karşılığında para vermeğe yanaşmadı. Bu müşkül durum içinde dul kraliçe cür'etli bir karar vererek, Macar milletinin üzerine tit rediği «mukaddes tacı» 2500 forint karşılığında imparatora rehin olarak verdi.

Güzel Elizabet bir türlü Lehli Ulâslâ'nın takibinden kurtulamıyordu. Bereket araya giren muharebe, kral Ulâslâ'yı Türklerle savaşmak üzere memleketten uzaklaşmağa mecbur ettiğinden, Elizabet te biraz sakin kalabildi. Bir müddet sığındığı manastırda dünya gailelerinden uzak yaşarken, oğlunun ölüm haberini alınca, tekrar sahneye çıkmak lüzumunu duymuş olacak ki, üzerinden rahibelik elbiselerini atarakmanastırı terketi. En ziyade kendine yakıştırdığı elbiseyi seçti. Gözü gibi sakladığı mücevherleri takındı. O, bu halile eski güzel kadın, fettan kraliçe, harika Elizabet olmuştu.

Oğlunun cenaze merasimini müteakıp, derhal idareyi eline aldı. Küçük saray «mai yet erkânını» teftiş ve pek tabiî olarak tensik etti. Bu teftiş sırasında mavi gözlü, sarı saçlı, güzel yüzlü, yakışıklı bir asılzade gözüne çarpmıştı. Bu delikanlıyı huzuruna çağırtarak, tepeden tırnağa kadar süzdükten sonra:

— İdealin nedir, ne olmak istersin şövalye?

diye sorunca, atılgan ve şımarıkasılzade hiç tereddüt etmeden şu cevabı vermişti:

— Macaristan kralı olmak istiyorum haşmetmeab.

Bu sözlerden kendisi için de bir beğenilme payı keşfeden kraliçenin gözleri parladı, elini derin bir muhabbetle delikanlıya uzatıp, kalbinin derinliklerin gelen bir sesle:

— İstediğin olacak, dedi.

Elizabet vaadini tuttu. Başlangıçta bir nevi analık duygusu gibi tezahür eden bu sempati, kısa bir zaman sonra, oldukça yaşı ilerlemiş bulunmasına rağmen, hâlâ güzel görünen kraliçenin kadınlık hislerinin alevlenmesine yol açtı. Gönül işlerinde çok hassas olan dul kraliçe bu delikanlıya Lajoş'un tacı ile birlikte kendini de verip, oğlu yerindeki Şarl'in karısı oldu.

Vişegrad sarayı ölen kralın matemini pek çabuk unuttu. Yaşiyle hiç uygun olmıyan hoppalıkları, saray gelirinin tahammülü olmıyan israfları ile Elizabet tam mânasile (vur patlasın, çal oynasın) hayatı yaşıyordu. Ziyafetler, balolar, av partileri, danslı çaylar birbirlerini takibediyor. Manastırda geçen silik günlerin acısını çıkarır gibi çılgınca bir hayat sürüyordu. Genç kocası «küçük» namile maruf Şarl başına mahût «an'anevi mukaddes taç» oturtuluncaya kadar, saray kadınlarına iltifat etmekten çekinmiş, ihtiyar karısının şüphesini uyandıracak her türlü hareketten sakınmıştı. Fakat, o, henüz pek gençti. Yanakları sarkmış, göğsü düşük, kolları pörsük bir kadın, velev kraliçe de olsa, onu tatmin edemezdi. Evvelâ saraydaki dilberlerle hoşça vakit geçirmeğe başlayan, uydurma kral, yavaş yavaş cür'etini arttırarak, saray dışındaki hoşuna giden güzel kız veya kadınlarla gizli münasebetler tesisine başladı. Yatağında kocasının boş kalan yerine bakarak sabahlara kadar uykuları kaçan kraliçenin nihayet sabrı tükendi. Vişegrad sarayında bir öğle yemeğinde genç kralla ihtiyar kraliçe sofraya henüz oturmuşlardı. Alfons adı ile tahta çıkmış olan küçük Şarl'ın arkasına isabet eden perdeden bir türlü gözlerini ağıramıyan Elizabet, bakarak haykırdı:

— Cellad, kaldırın şunu!..

İhtiyar bir kadının, azgın ihtiraslarına âlet olması bahanesine Alfons I unvanile Macaristan kralı ilân edilmiş olan zavallı Şarl, o çağın âdetleri icabı olarak, tam on sekiz gün işkence kulesinde «sinir ve damarları kerpetenlerle koparılıp» ölümü yudum, yudum tattı.

Zavallı çocuk onsekiz gün yaban domuzları gibi böğürerek, kraliçeye de, Macar tahtına ve tacına da ağıza alınmaz küfürler savurarak, inim inim inledi. Ölürken son sözleri:

— Köpek gibi geber Elizabet! olmuştu.

Bu duası kabul olunmuş olmalı ki, ihtiyar Elizabet'i Novigrad şehri sokaklarında Hırvat âsilerinden biri hakiaten bir köpek gibi öldürmüştür.

Yazan: Kurady Gyula
Çeviren: Sadettin Pirali

ATATÜRK

15. ölüm yılı hatırası

Atatüak'ün bugüne kadar neşredilmemiş ve 335 (1918) yılında Orgeneral Fahrettin Altay'a göndsrdiğl 6 sayfalık bir mektup, ilk defa bu eserde neşredilmektedir. Atatürk'ü ölüme mahkûm eden fetva ve hükûmetin beyannamesi tam metinleri ile, ayrıca on dört Atatürk'ün yakını tarafından yine bugüne kadar bilinmeyen Atatürk'e ait hâtıralar, bu eserde toplanmıştır.

Birinci baskısı iki gün zarfında tükenen eserin, ikinci baskısı da pek az kalmıştır.

Süveyş Kanalı

Meraklı hikâyesi

Mısır hükûmeti Süveyş Kanalı için harbi göze aldığını ilân ediyor. Süveyş Kanalı kaç defa ve kimler tarafından açılmak istendi, bu günkü kanal ne vakit ve nasıl açıldı? Bu yazı bütün bunların meraklı hikâyesini ihtiva etmektedir.

Yazan:

Niyazi Ahmet BANOĞLU

Hidiv İsmail Paşa

Siyaset, iktisat, harp, sulh, sanat, servet, ve şöhret tarihinde en büyük bir yeri işgal eden ve kıymetini daima muhafaza edegelen «Süveyş Kanalı». İşte bugün de, bütün dünyayı meşgul etmektedir. Tarih boyunca, yapılmadan evvel ve sonra da insanları ve devletleri meşgul etmiştir.

Ülkeler arasındaki mesafeler uzun ve hattâ yollar meçhul iken Süveyş kanalının lüzumu anlaşılmış, iki deniz birbirine bağlanmıştır. Bugün, mesafe mefhumu kıymetini kaybetmek üzere iken de Süveyş kıymet ve ehemmiyetini muhafaza etmektedir.

İkinci Ramses'in, Akdenizi Kızıldenize bağlamak için projeler yaptırdığını kaydeden eserler vardır. İkinci Batlamyus'un açtırdığı kanal, zaman la kapanmış, Roma İmparatorluğu zamanında ikinci defa, Hazreti Ömerin serdarlarından Amribnül As'ın himmetiyle üçüncü defa açılmış ve zaman la kapanmıştır.

On dördüncü Lui'nin de bir aralık bu kanalı açtırmak istediği, Türklerin Akdenize en büyük önem verdikleri bir zamanda Sokullu'nun da bu yolu açtırarak Türk deniz kuvvetlerinin, Akdenizde olduğu kadar Kızıldenizde de hâkim olmasını temin etmeyi düşündüğünü biliyoruz.

Gerek muhtelif devirlerde açılan kanallar ve gerek proje halinde kalanlar, elbette ki Lesseps tarafından açılan kanal kadar mükemmel değildi ve olamazdı.

★

Ferdinad Lesseps'in başardığı bu mühim iş, İsmail paşa gibi tahsilini Fransada yapmış, medeniyeti görmüş, yaşamış ve benimsemiş bir zatın himaye ve teşviki olmasaydı, muvaffak olmayabilirdi.

Gerçi Lesseps müsaadeyi Osmanlı devletinin valisi Sait paşadan almış, kurulmuş olan şirket, çıkardığı hisse se-

Süveyş kanalının açılış merasimine iştirak eden imparatoriçe Öjeni

Süveyş kanalını açan Ferdinand de Leseps'in heykeli

netleri ile işi başaracak servet temin etmişti. Fakat tekrar edelim ki, başarının şerefini bu uğurda serveti ile beraber mevkiini de kaybeden İsmail paşa ya vermemiz lâzımdır.

İsmail paşa, Süveyş kanalı için neler yapmadı. Hidiv, o kadar ileri gitti ki, şatafat ve tantanada nerede ise Fransayı gölgede bırakacaktı. Kendi serveti ile yaptırdığı muhteşem opera binasında, Süveyş Kanalının açılması münasebetiyle temsil edilecek operayi devrin en büyük şöhreti Verdi'ye sipariş etmişti ve Ayda operası da bu tarihî hâdisenin yarattığı bir sanat şaheseri olarak sanat tarihine mal olmuştur.

1859 yılı 25 nisanında başlanan büyük teşebbüs, 1869 nisanının on beşinci gününde tarihin en muazzam şenlikleriyle, **zaman zaman kanlı** boğuşmalara sahne olacağından habersiz tesis ediliyordu. Bizzat Hidiv İsmail Paşa bile, bu mesut gününün kendi istikbali için hazırladığı hüsrandan habersiz, ayağına kadar gelen İmparatoriçe Ojeni'ye nasıl itibar edeceğini bilemiyordu.

Bütün dünya Süveys Kanalı ile meşguldü ve en büyük devletlerin mümessilleri ve donanmaları Mısıra akın etmişti, Hidiv, yalnız merasim için 20 milyon frank sarfetmiş, hazinelerini boşalttıktan başka, muazzam bir borcun altına girmişti. O kadar ki, bir ara, borcunun faizini ödiyemiyecek hale geldi ve bütün ümit kapıları kapandığı zaman 176.602 tane hisse senedini satmaktan başka çare bulamadı. Hisse senetlerini Fransa alamadı ve Süveyse hâkim olmanın lüzumuna kani olmuş bulunan İngilizler, bu hisse senetlerini kapışır gibi satın aldılar.

Zaferinin sarhoşluğu içinde, iflâs eden Hidiv İsmail Paşa, alacaklıların Babıâliye müracaatları üzerine Hidivlikten de azledildi ve hayatını, Abdülâzizin ihsan ettiği Boğaziçinin mutena semti Emirgân köşkünde bitirdi.

★

Açılmasında devletleri birbirine düşüren ve inşa müddetince skandallar ve entrikalarla dünya efkârını meşgul eden Süveyş, işte 84 yıl sonra, yine günün meselesidir.

Yeni Tarih Dünyası Yıllığı

1954 yıllığı olarak hazırladığımız eser, Türk fikir hayatında, hakikî bir boşluğu dolduracaktır.

Yeni Tarih Dünyası Yıllığı, bir çok istifhamlara cevap verecek, bir çok meraklı, faydalı bilgileri ihtiva edecektir.

Yeni Tarih Dünyası Yıllığı, tarihin en meraklı umumî vak'alarını toplu olarak ihtiva edecektir.

Bir fikir vermek için, bir kaç mevzuu kısaca kaydedelim:

1 — Bütün Osmanlı padişahlarının resimleri ve kısaca hayatları.

2 — Türkiye, bu güne kadar kaç harbe girdi?

3 — Türktyede ilk olarak görülen tarihî hâdiseler: İlk tramvay, ilk elektrik, ilk otomobil, ilk piyano, ilk telefon, ilk telgraf, ilk para, ilk matbaa, ilk banka, ilk vapur, ilk tayyare, ilk balon, ilk radyo, ilk telsiz, ilk tiyatro, ilk sinema, ilk meşrutiyet vesaire vesaire.

4— Tarihte yok olmuş devletler.

5 — Osmanlı tarihinin kadın sultanları.

6 — Dünyanın en büyük kara harpleri,

7 — Dünyanın en büyük deniz harpleri.

8 — İstanbul âbideleri,

9 — İstanbul camileri.

10 — İstanbulun görülmemiş tarihî tabloları.

11 — İzmir, Bursa, Edirne, Manisa, Trabzon ve diğer vilâyetlerimizin tarihleri.

12 — İstanbul sarayları,

13 — Eski İstanbulun eğlence âlemleri.

Ve daha bir çok yenilikler son derece kıymetli tarih tablolarla.

Araştırmalar:

Tarihte Altın Halkalar

Altın halkaları saran esrar, dünya kurulalıberi devam edegelmiştir ve ebediyete kadar da devam edeceği muhakkaktır. Henüz yüzüğün tam bir tarihçesi yazılmamışsa da arada sırada enteresan fikirler ortaya atılmaktadır.

Meselâ, niçin evlenme yüzüğü sol elin dördüncü parmağına takılır? Cevabı, bu parmaktan kalbe giden bir damarın bulunduğuna inanılmış olmasıdır.

Kurt dişi Alman yüzüğü (16 ncı Yüzyıl)

Bunun gibi, insanlar daha bir çok izah tarzları ortaya koymuşlardır. Bunların en basit izahı da güveyin yüzüğü, gelinin sol elindeki parmağa takmasının daha uygun olduğu, sol elin sağ ele nisbetle daha az kullanıldığı nazariyesidir.

Evlenme yüzüğü, eski bir inanışa göre de parmaktan hiç çıkarılmamalıdır. Çünkü yüzük, sonsuz bir aşkı temsil eder. Bu sebeple, «ölüm ayırıncaya kadar» parmakta taşınmalıdır. Birçok memleketlerde hâlâ devam eden bir inanış vardır; kadın yüzüğünü kaybederse, kocasının sevgisini de kaybeder.

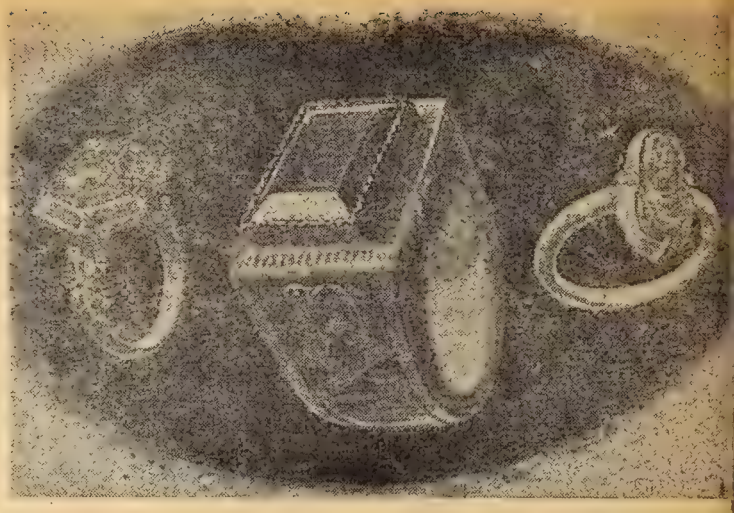

Sağda; 13. Yüzyıl yüzüğü, ortada 13 üncü Yüzyıl Papa yüzüğü solda 14 üncü Yüzyıl Fransız yüzüğü.

Üzerlerinde ibare taşıyan yüzükkler, artık antik devirlerde gömülü kalmıştır. Eski Roma ve Grek yüzüklerinde: «Takana iyi şanslar getirsin», «Çok yaşa», «Mes'ut ol» vesaire gibi yazılara rastlanır. Yüzüğe hissî bir kıymet bahşeden ilk medenî insanların Grekler olduğu sanılmaktadır. Yüzük İsrailde de ciddî bir realitedir, En büyük önemini de nişan ve düğünde kazanmış-

15 inci Yüzyıl evlenme halkası

tır. İsrail kanunlarına göre yüzüğün muayyen bir değeri ve bu değerin de havranın reisi tarafından tasdik edilmesi şarttır. İsrail nişanlanmaları, pratik bir düşünceyle evlenmekten farksızdır. Almanlarda ise nişanlanmak evlenmeye varmak için bir tekâmül devresidir. İngilterede ise yüzükle nişanlanmalar orta çağlardan kalmış bir âdettir.

İngilterede on altıncı asrın ortalarına doğru yüzüklerde şöyle ibareler kullanılmaya başlanmıştır:

«Akdimiz Allahın kanunudur.»

«Seni seçmekle bahtiyarım.»

«Gökteki Allah, sevgimizi arttırsın.»

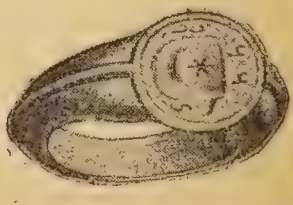

16 ncı Yüzyıl Alman yüzüğü

1624 senesinde bu ibareleri toplıyan «Aşk çelengi» isminde ufak bir eser bi basılmıştır. Bu kitapta 60 k dar söz vardır ki en çok ku lanılanı da «Bunu gördüğü

Sağdan itibaren Roma, ortada yine Roma, Anglo-Saxon yüzüğü

zaman, beni hatırla.» ibare-idir.

İngilterede bu moda, iki a-ır kadar sürmüştür. Meş-ur Chambers eserinde, Ra-ip Thomas'ın dördüncü ka-ısiyle evlenirken yüzüğüne u mısraları kaydettirdiği ya ılıdır.

«Eğer daha yaşarsam
Beşinciyi de alacağım.»

Nişan yüzüğünün şimdiye adar ortaya konulanlardan aha mâkul ve akla yakın ir izah tarzı daha vardır. Dünyanın ilk zamanlarında üzük bir otorite ifade eder-i. Pharoah'm Joseph'i Mı-ırın idaresine tâyin ettiği aman parmağındaki yüzü-ü çıkartarak Joseph'e ver-esinin sebebi de budur. Za-anla bu usul kiliselerdeki vlenmelerde kullanılmaya aşladı. Gelinin parmağına üzüğü takan kocası, evin daresini ona verdiğini bildir iş oluyordu.

Birbirine bağlı çifte yü-ük kullanmanın Fransızlar-an çıktığı zannedilmekte-ir. Bu yüzüklerden birini rkek, diğerini de kadın ta-ardı. Ayrılmamasına rağ-en serbest gibi görülen yü iklerin ikisi de ancak bir rada bütün oluyor ve birli-ği temsil ediyordu. Sonra-ları yüzükleri birbirinden a-yırmanın daha pratik olaca-ğı düşünülmüştür. Evlendik ten sonra, bu çifte yüzükle-rin atılması da âdet olmuş-tur. Gene Chambersden öğ-rendiğimize göre bu âdet 1881 senesine kadar devam etmiştir.

Şark efsanelerinde parma-ğına takılınca insanı görül-mez hale koyan yüzüklere rastlanır. Arthur efsanelerin-de de ayni şeyi görebiliriz. Bütün dünya efsanelerinde güzelliği artıran her türlü mücadelede sahibini koruya cak sihirli halkaların bahsi geçer.

17 nci asrın karanlık gün-lerinde üzerinde ölü başı ta-şıyan yüzükler, din adamları tarafından istismar edilmiş-tir. İşte böyle bir yüzükle Balcarres beyi Orange Pren-si William III ün akrabası Mauritia of Nessau ile evle-niyordu. Evlenme günü Bal-carres, o günün, evleneceği gün olduğunu unutmuş, ha-tırlayıp da kiliseye koşunca etrafta kimse olmadığını gör müştü. Sonra süratle evlen-menin yapılacağı yere gel-miş, evlenme yapılmış, fakat gelin bayılmıştı. Rahip bu-nun, gelinin bir sene zarfın-da öleceğine bir delil oldu-ğunu söylemiş, hakikaten de-diği de çıkmıştı.

Evlenmek sözünün orijini iki kişinin birbirine garanti vermesinden gelmektedir. Bu söz vermek, zamanla nişan-lanmak şeklini almış ve ni-şanda sağa takılan yüzük evlenme ile sola geçirilmiş-tir. Gelin «daha iyi, daha gü zel ve daha fenası» için alın-mıştır artık. «Şuh ve neşeli» olmaya söz verir, damat yü-züğü sırayla gelinin sol eli-nin parmaklarına takar ve «Allahın adına.» «Oğulların adına.» «Mukaddes eşylerin adına.» der, nihayet «Âmin» sözüyle gelinin dördüncü par mağına takar.

Gelinin babası, kızının a yakkabılarından birini geti-rir, damat bununla gelinin başına hafifçe vurur ve ar-tık onun idaresinin kendi e-line geçtiğini ifade ederdi Gelin, kocasına itaate mec-burdur, fakat kocası ona iyi muamele etmez, yeminini bo zarsa, bırakıp kaçabilir.

Bu hususta birçok hikâye lere rastlamak mümkündür. Bunlardan en şayanı dikka-ti de şudur:

Zengin bir adam, uşağını çok kıymetli bir yüzükle şehre yollar. Uşak bir köp-rüden geçerken bakmak için yüzüğü çıkartır ve tam ba-karken her nasılsa yüzük e-linden düşerek çamurların i-çine karışır. Zavallı uşak a-rar, arar bulamaz. Bunun üs-tüne korkudan oradan ka-çar ve deniz aşırı bir yere gider. Orada zengin olur ve bir gün tekrar eski sahibinin olduğu yere döner, onun topraklarını satın alır. Ara-dan günler geçer bir arkada şiyle o köprüden geçerken yüzüğün düşmesini arkada-şına anlatır, elindeki değne-ği çamura batırarak «işte» der «Vallahi tam buraya düş-

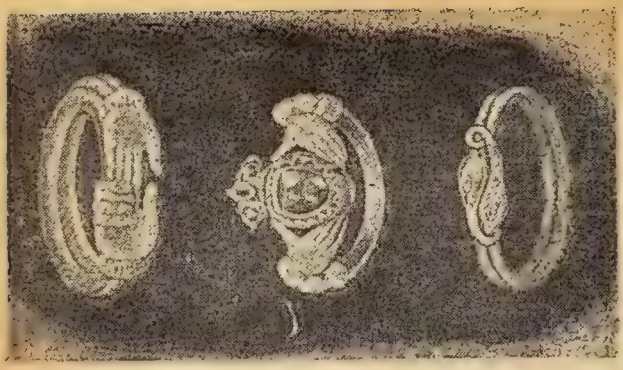

Sağda: birbirine bağlı yüzük, 18 inci Yüzyıl evlenme yüzüğü; 18 inci Yüzyıl İngiliz yüzüğü.

müştü.» Değneği çamurdan çıkarır senelerce evvel düşen yüzük değneğin ucundadır!

Bir efsanede de Asmodevs'un Hazreti Süleymanın yüzüğünü çalışı anlatılmaktadır.

Mücevherli yüzükler 1427 tarihinden itibaren kullanılmaya başlanmıştır. İrlandanın güney doğusunda, halk arasında kiralık yüzükler kullanılır. Yüzük alamıyacak kadar fakir olan kimseler bu yüzükleri kiralarlar ve merasim bittikten sonra iade ederler. Başka bir yerde de bir yüzüğün muhtelif evlenmelerde kullanılması âdettir.

İskoçyadaki bir âdete göre yüzük, düğün pastasının arasına konursa ve genç kız bu yüzükle yatarsa, rüyasında müstakbel kocasını görebilir.

Kraliçe Elizabeth zamanında evlenecek erkekler üç katlı altın halka yaptırmaya başlamışlardı. Bu yüzükler tabiidir ki çok pahalıya mal oluyordu. Allahtan ki bu âdet çok devam etmedi. Şimdi evlenen modern kızlar nişan yüzüklerini bir ziynet eşyası olarak düşünmeden, evlenmektedirler.

Kibar bir Türk Kadınının Bir günü

Myriem Szumlanska adında bir Lehlinin, Meşrutiyeti müteakıp neşrettiği bu makale, o zamanki hayatı, en ince teferruatına kadar tetkik etmekte, münevver bir Türk kadınının kafes arkası hayatını canlandırmaktadır. Ecnebi bir ressam tarafından yapılmış resimlerle süslenmiş olan bu enteresan makaleyi, gelecek sayılarımızda bulacaksınız.

Kars'ın tarihi bir resmi ve Türk müdafaası

Tarih Boyunca Türk Moskof Düşmanlığı

— 3 —

Yazan :
Ali Kemali AKSÜT

Sazanof, Rusya Dış İşleri ezaretine gelir gelmez Çara kdim ettiği bir raporda şöy diyordu:

«Boğazlar ve İstanbul mesesini lehimize halletmek için r plân hazırlamak zamanı elmiştir.»

Sazanof'un ortaya sürdüğü kri tasvip eden Çar, Türk pa tahtile Boğazları istilâ edek bir «Kuvvei seferiye» nin şkilâtını müzakere için narlardan mürekkep bir komis on teşkilini emretti. İmparluğun en yüksek sınıf ve tbedeki erkânından terekip eden komisyon, mesaisin neticesini 1913 tarihinde ikolaya sundu. O sırada Bulr ordusu Çatalca hattı üzende, ve bütün Rumeli kıtası rp ve Yunan ordularının işli altında bulunuyordu. Bu porun kenarında Çarın şu tünü ihtiva ediyor:

Komisyonun teklifi tamamitasvip olunur.»

Yukarıdaki izahattan anlaıyor ki, Rusya en yakın bir manda ve ilk fırsatta Boğaz ve İstanbul meselesini hal mek azim ve kararındadır.

Osmanlı devletinin merkezî İmparatorluklar safında harbe girmesile Petersburg kabinesi beklenen fırsatın elde edildiğine hükmetmiştir.

Rusya, 1916 senesi iptidasından itibaren, Boğazlarla İstanbul üzerindeki idialarını tekrar etmekten geri durmamıştır (1). 1915 de Londrada aktedilen 26 nisan tarihli pakt ile ondan sonra yapılan anlaşmalar, İstanbul ve Boğazlarla birlikte Erzurum, Trabzon, Van, Bitlis vilâyetlerini ve İran hududuna kadar bütün şark topraklarını Rusyaya terk ediyordu.

Rusya Nâzırlar heyeti reisi Trepoff, 2 ocak 1916 tarihinde, doğudaki beyanatında: «Rusyanın serbest denizlere çıkmağa müteallik indî rüyası hakikat olmak üzeredir. Rus milletinin bir çok nesillerince tarihî bir gaye olan İstanbulun, Karadenizle Boğazlara ait anahtarlarla birlikte, yakında zaptı keyfiyeti temin edilmiştir. Rusya ile Fransa ve İngiltere arasında akdolunan ve İtalya tarafından da iştirak edilen bir anlaşma adı geçen payıtaht ile Boğazlara müteallik haklarımızı tanımıştır. Rus milleti, artık niçin har bedip kan akıttığını biliyor.» diyordu.

Görüldüğü gibi, Rusya hulyalarını tahkik ettirmek üzereydi ki, 1917 senesi ilkbaharında bu eski idare iki sene daha devam etmiş olsaydı, İstanbul ile boğazları ve Şarkî Anadolunun mühim bir kısmını istilâdan Rusyayı hiç bir şey alıkoyamıyacaktı. Fakat ahval ve hâdisat - Allaha bin şükür - bambaşka şekilde zuhur etmiş ve Rus emellerini boşa çıkarmıştır. Lowow ile Kerenesky hükûmetleri, ayni senenin kasım ayında vukua gelen bolşeviklik isyanı tarafından süpürülüp yok edilmiştir.

Lenin ile arkadaşları Rus kavminin çok yorgun olduğuna ve üç sene süren öldürücü bir harbin orduyu da bitap düşürdüğüne kani olduklarından bir beyanname neşrettiler. İl-

(1) Rus gizli siyasî vesikaları: Payot, Chap, IV. P. 252.

haksız ve vergisiz sulh isteriz dediler. Bunun üzerine Brest-Litowsk'da bir sulh konferansı topjlandı ve 9 şubat 1918 de sulh muahedesi imza olundu. Osmanlı devleti bu muahede ile Batum, Kars ve Ardahan şehirlerini alıyor, fazla olarak 1877-78 muharebesinde kaybet tiği mühim yerleri de istirdat ediyordu.

Bununla beraber, Osmanlı hükûmeti Batum şehrini alamadı. Çünkü Batum, Bakûdan gelen petrol borularının niha yet bulduğu yerdi; bundan dolayı - Türkiye ile Sovyet Rus ya arasında bir anlaşmanın mübessiri olan - 16 mart 1921 muahedesiyle Rusyaya geri ve rildi.

Bu anlasmanın hakkında doğru bir fikir edinmek ve ne gibi maksatlarla yapıldığını anlamak için imza olunduğu zamana kadar çıkmak lâzım geliyor. Merkez imparatorluklariyle birlikte hezimete düçar olan Osmanlı hükûmeti, 1921 tarihinde, bambaska bir tesekkül olarak, büyük devletlerle ve tahsisen bu mücadelede Yunanistanın temsil ettiği İngiltere ile ümitsiz bir muharebeye girişmiş bulunuyordu.

Türk milleti bütün varlığiyle ayaklanmış, İstanbul hükûmetince yapılan (Sevr) muahedesinin Türklerden çekip kopardığı vatan topraklarını ve diğer hakları kurtarmak yolunda savaşmağa başlamıştı. Millî Türk ordusunun silâhı yoktu, erzak ve mühimmat da fevkalâde noksandı. Savaşa devam için bunlara şiddetle ihtiyaç vardı. Mustafa Kemal, her nereden gelirse gel sin, kuvvetli bir yardım bulmağa çalışıyordu.

Dünkü müttefikleri tarafın dan tecrit edilmiş olan şimal komşusu, ihtilâle karşı gelen ve Fransızlarla İngilizler tarafından techiz olunan Denikine, Koltchet, Wrangel gibi generallerin Beyaz Ruslar adlı ordulariyle muharebe ediyordu. Bu vaziyet Türk milliyetçileriyle Moskova hükû-

General Denikin

met erkânını biribirine yaklaş tırmış ve müşterek düşmana karşı birlikte harekkete sevk etmiştir. Diğer taraftan, Bolşevik idaresi, tamamile bir ihtilâl rejimi mahiyetinde olmasına ve her türlü genişleme isteklerinden vaz geçmiş bulunmasına rağmen, şarka hâkim olmağa müteallik asırlık Rus hulyalarını gizli gizli beslemekteydi.

Türkiyenin Avrupa haritasından silinmesi ve onun yerine Boğazlarda ve Ege denizi kıyılarında büyük devletlerin geçmesi, Ruslar için, bütün siyasi maksatlarının mahvolması demekti. Binaenaleyh bu tehlikeyi her ne bahasına olur sa olsun, mümkün mertebe ça buk gidermek lâzım geliyordu. Bir neticeye varmak için de Türk milliyetçilerinin giriştik leri mücadeleye, en geniş imkânlar dairesinde, yardımda bulunmak icabediyordu. Moskova bu yardımı yapmaktan geri kalmadı. Bu yardımın, düşmanlarına karşı Türk silâh larının muzaffer olmasına büyük dahli olduğunu Türkiyede hiç inkâr eden yoktur. Bunun la beraber, Bolşeviklerin yaptıkları, bütün Çar hükûmetlerinin Osmanlı devletine müteallik maksatlarını istihsal hususunda lüzumu kadar kuvvetli olmadıklarını anladıkları zaman yaptıkları sey, bir kere daha tekrarlamaktan ibarettir. Filhakika Ruslar, diğer düşmanlarca parcalanıp helâk edilmek muhatarasında kalan Osmanlı devletine yardım etmekten hiç bir vakit geri kalmamışlardır

Bununla beraber, Türk İstiklâl mücadelesi, Rusların bu hususdaki intizar ve ihtirasların tamamile suya düsürdü. Millî Türkiyeye, düşmanlarını topraklarından def ve tard etmek ve geri kalan ülkesini kurtarmak hususunda muavenette bulunan Ruslar, yeni doğan Türkiye üzerinde bir takım haklara malik olacaklarını zannediyorlardı. Yeni bir Türkiyenin dirilerek mevdana çıkması, Moskovayı memnun etmekten cok uzaktı (1).

Rusya, her ne kadar Montreux konferansına istirak etmis ise de, buna kalben razı değildi. Rus basını, bu münasebetle, Türkiyeye ve Türk devleti erkânına - küfranı nimet isnadivle - hücum etmişti. Diğer taraftan, 1919 senesi ağustosunda yapılan Alman Rus anlaşmasına takaddüm eden müzakerede, ait olarak Hitler tarafından yapılan itiraf doğru ise, bunlar Rusyanin vakın doğuya müteallik asırlık politikasını terk etmediğini tevit eden delillerdir.

Boğazlarla hinterlandı ve şark valâvetleri Türkivenin şimal komsusunun hırs ve tamahının mevzuu olmakta berdevamdır. Akdenize cıkmak sevdasından bir türlü kurtulamadığı cihetle Rusya 1941 senesindenberi Arap memleketlerinde geniş bir propagandaya girismistir. Bundan maksat Rus ordularının Türkivede gecerek cenuba doğru ilerlemelerini kolaylaştıracak yol

(1) İstanbul Boğrzı ve Çanakkale adlı eserden.

ar hazırlamaktır.

Birinci Cihan muharebesi esasında, bazı Rus devlet adamları, muhtelif vesilelerle beya atta bulunarak, Boğazlarda, aziyetin Rusyanın emniyeti i sağlayacak mahiyette olma ığı ve Ege deniziyle Yunan daları civarında yerleşen kuv etli bir denizci devletin ledil ace Rus donanmasını Çanakaleden geçirtmemeğe muvaffk olabileceğini ileri sürmüş rdir.

Rusyanın bize karşı takip ttiği düşmanca politikanın fe bir safhası, 1939 senesi austosunda, yeni hal ve şartıra muvafık olmadığı beyaiyle Ruslar tarafından bozun Türk - Rus dostluk ve aemi tecavüz misakını yenileek üzere, Moskovaya giden ariciye Vekili Şükrü Saracoğ u'ya yapılan tekliflerde görü ir.

Saracoğlu Moskovaya gitezden evvel iki hükûmet, ürkiye ve Rusya, arasında örüşmeler yapılmış, Türk - ngiliz anlaşması Sovyetlerin alûmatı dahilinde cereyan et ğinden Moskova müzakerele nin bu esasa göre yürütülme nde mutabık kalınmıştı. Fakat Moskof damarı, her vakit lduğu gibi, bu kerre de karmıştı. İngiltere ile Akdeniz e Balkanların emniyetini mu afaza gayesini hedef tutan ir ittifaka ait müzakereler endilerince beklenen neticei vermeyince, yine Molotof, irmi gündür oyaladığı Hariye Vekilimize yeni teklifler e bulundu. Rusyanın, karada e denizde her türlü tecavüze arşı, emniyette olması icap leceğinden bahis ile Kafkas hetinde, yani bizim şimal hu udumuzda toprak istedi; Boazlarda üs talep etti.

Bunlar, bizim istiklâlimizle lif kabul etmeyen taleplerdi. aşvekil Refik Saydam, «Emiyetimiz bakımından bize ve len garantiler bizden isteni n taahhütlere tekabül» etmi or; «Boğazlar üzerinde Türki enin beynelmilel taahhütlerden başka taahhütlerden tevakki etmeği» esas tutan bir siyaseti vardır, Sovyet talepleri buna uymuyor» diyerek, İngiliz ve Fransızlarla yaptığımız anlaşmayı ilân ve düşmanca talepleri reddetmişti. Saracoğlunu Odesadan İstanbula getiren Moskof kruvazörü o zaman daha yoda idi!

Recep Peker'in Başvekilliği zamanında, Rus ejderi yine uyandı: Sovyet maslahatgüzarı, yine (Molotof) un emriyle (Ağustos 1946) Hariciye Vekilimize Boğazlar hakkında bir nota verdi, yine Boğazların statüsünü tanzim eden Montreux mukavelesinin yeniden gözden geçirilmesini yani Rus yaya üs verilmesini istedi. Memleketimizin istiklâl ve hâkimyieti esasına aykırı görülen bu taleple teferruatı hükûmetimizce reddolundu.

«Su uyur, düşman uyumaz» meselini unutmıyalım.

Ali Kemali AKSÜT

Tarihte Engizisyon Mezalimi

Bu resim, tarihin korkunç bir devrini, Engizisyon mezalimini canlandırıyor. Gelecek sayılarımızda, bol resimlerle Engizisyon mezalimine dair etraflı bir yazı bulacaksınız.

Tarih Kitapları ve Tarih yazıları arasında

Yazan : Prof. Dr. A. Süheyl ÜNVER

Bergama Tarihinde Sikkeler

Bergama Müzesi Müdürü değerli araştırıcı ve arkeoloji âleminde milletlerarası bir şöhret yapmış ve hattâ keşiflerde bulunmuş Osman Bayatlı'yı ilim, tarih ve sanata merakla olanlardan hatırlamıyan yoktur. Bergama'da kurmuş olduğu örnek müzenin mürüru olan bu yorulmak bilmiyen ve çalışkan dostumuz, bu seferde Bergama'da basılmış ve mühim bir kısmı tarafından bulunarak Müzesinde layık olduğu yerlere yerleştirilmiş olan paralara dair yukarıda ismini verdiğimiz eseri yayınladı. Bundan dolayı kendisini ne kadar tebrik etsek yeridir.

Benim bir âdetim vardır. Eseri önce sondan başa doğru çeviririm. Bilhassa burada bunu yapmakla isabet ettiğim kanaatındeyim. Zira sonunda müellifin bir sahifede sıralanan daha bunun gibi çok orijinal 20 kadar eser yazdığını da her şeyden önce bildirmek isterim. Daha da basılacaklar vardır. Lütfen gönderdikleri zaman da talii mbeni bu eserle başbaşa bir kaç gün bırakabildi. Önce bir karıştırdım. Anadolu Tarihinin bu safhasındaki olayların da ifadesini veren bu paralar mevzuu beni cidden tarif edemiyeceğim bir heyecana düşürdü. Meğer sebebi varmış, zira bu paralar vesilesiyle esere daldığımda benim cidden sevdiğim bu tarif safhalarına dair bilseniz ne yeni şeyler öğrendim. Bu memleketimizin yakın ve uzak tarihine merakı olan bir insan için az bahtiyarlık mıdır?

Eser cidden mükemmel yazılmış, resimleri itina ile alınmış ve İzmir'de İhsan Gümüş-ayak matbaası bunları cidden dikkatle basmış. Bastıranlar da Bergama'yı sevenler ve Ege Turizm Cemiyetleridir. Yalnız yazarı değil ve tarihimize hizmet eden bu meçhul kahramanlara da teşekkür etmemek mümkün değil.

Bergama krallığı bugünkü asrımıza göre eski sayılır. Tarihin ilk zamanlarına aittir. Ege sahası, Roma İmparatorluğunun bir sömürgesi gibidir, amma mahallî kırallıklar doğmuştur. Her ne kadar hepsi ayni imparatorluğun camiasına federatif olarak katılıyor amma ne de olsa Anadolu'nun mahallî yaşayış ve âdetleri ve hattâ muhite ve iklime olan mimarî hususiyetleriyle bir çok noktalardan Roma medeniyetinin ışığı hariç tamamen Anadolu'ya mâl edilebilir cihetleri çoğalıyor. O cihetle biz Anadolu'da bir Roma medeniyeti değil, mahallî bir medeniyet kabul etmeği daha uygun görüyoruz. İşte ya sayışları, işte efsaneleri, işte hayat anlayış ve felsefeleri, ahlâk ve âdetleri aramızda yaşayanlarımızın çoğunu fark etmedikleri bugünkü karakterleri taşıyor. Bu cihetledir ki Bergama'dan tarihine âid çıkan her yeni eseri dikkatimi bu noktaya da çeviriz ve çok defa aldanılmadığı zehabına varmak isterim. İşte bu kıymetli eser bana bunları tekrar hatırlattı.

Kitap sikkenin tarihçesi ile başlıyor. Sonra Bergama sikkeleri izah ediliyor.

14 levhada para resimleri vardır. Bunu tarihşinas ve tarihi sevenlere bilhassa tavsiye ederim. Bunsuz tarih kütüphanemiz noksan sayılmalıdır. Eser, Türkçe neşrolunmuştur. Basın-Yayın ve Turizm Umum Müdürü çok dil katli ve değerli Doktor Halim Alyot'a bir de bunun Garp dillerinden birisi ile tekrar neşrini tavsiye ederim. Göreceklerdir ki bu eseri elde edecek turistler mulaka Bergama'ya da bunları görmee gelecek ve bu kadavukufla bu kitabı vücude gtireni de tebrik edecekler dir.

Dr. A. S. ÜNVEI

Şeyh Şamil Destanı

Yazan: **M. Halid BAYRI**

Şimdiye kadar hiç bir yerde neşredilmemiş olan bu destan, Şeyh Şamil hakkında bir tetkik yazısiyle gelecek sayımızda bulacaksınız.

Birinci Cihan Harbinde Atatürk

24 mayıs 1918 tarihinde Ruşen Eşref Ünaydın'a ithaf edilmiş olan bu resmin altına yazılan satırlar, büyük Atatürkün İstiklâl Harbinden çok evvel, Türk milletinin selâmeti için neler düşündüğünü ne güzel canlandırıyor. İşte Atanın o günkü sözleri:

24 Mayıs 1918

«Her şeye rağmen muhakkak bir nura doğru yürümek teyiz. Bende bu imanı yaşatan kuvvet, yalnız, aziz memleket ve milletim hakkındaki payansız muhabbetim değil, günün karanlıkları, ahlâksızlıkları içinde sırf vatan ve hakikat aşkiyle ziya serpmeğe ve aramağa çalışan bir gençlik gördüğümdendir. İşte, azizim Ruşen Eşref bey sizi, ben, bu mübarek hizbin tabiî âzasından görüyorum. Gün geçtikçe daha mühim hizmetlerinize intizar ediyorum. Bu günden ziyade yarınların şükran ve şapaşına namzet olan sizi bu günden tanıyabilmekle memnunum.

M .KEMAL

○

Bugünkü parlak neticeye vüsul kolay olmadı. Mebdei hareket ile noktai muvasalat arasındaki mesafenin azametini ve istimal edilen zamanın azlığını unutmıyalım' Bu hususlaki hatıramızı daima kuvvetle muhafaza edelim. Çünkü bu, bizim için müstakbel mesaimizde azim ve metanet membaıdır. 1923

Atatürk'ün, Birinci Cihan Harbindeki bir resmi.

Kızkulesi ve Boğaziçinin umumî görünüşü.